

Livsmedelsberedskap ur ett ö-perspektiv

En jämförande studie på Gotland och Öland

Alma Sebyhed & Petra Bjerregaard Pettersson

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Program: Samhällsutveckling – landsbygd
Uppsala 2026

Livsmedelsberedskap ur ett ö-perspektiv. En jämförande studie på Gotland och Öland

Food Preparedness in an Island Context - A Comparative Study on Gotland and Öland

Alma Sebyhed & Petra Bjerregaard Petterson

Handledare:	Malin Beckman, Sveriges Lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land
Examinator:	Patrik Cras, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och Land
Bitr. Examinator	Emil Sandström, Sveriges Lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land
Omfattning:	15 hp
Nivå och fördjupning:	Grundnivå, G2E
Kurstitel:	Självständigt arbete i landsbygdsutveckling
Kurskod:	EX0888
Program/utbildning:	Samhällsutveckling - landsbygd
Kursansvarig inst.:	Institutionen för stad och land
Utgivningsort:	Uppsala
Utgivningsår:	2026
Omslagsbilder:	Alma Sebyhed, 2024
Upphovsrätt:	Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Elektronisk publicering:	https://stud.epsilon.slu.se
Nyckelord:	Livsmedelsberedskap, Öland, Gotland, sårbarhet, resiliens, handlingsutrymme, samverkan

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landsbygdsutveckling

Sammanfattning

Det försämrade säkerhetsläget i Sveriges närområde har belyst behovet av en robust livsmedelsberedskap. Syftet med denna studie är att undersöka hur lantbrukare samt representanter från myndigheter och organisationer på Gotland och Öland uppfattar sin beredskap och sina förutsättningar att upprätthålla livsmedelsproduktionen under en långvarig samhällsstörning.

Genom en kvalitativ fallstudie baserad på semistrukturerade intervjuer och dokumentanalys undersöks de lokala livsmedelskedjorna. Det empiriska materialet tolkas med hjälp av ett teoretiskt ramverk centrerat kring begreppen sårbarhet, resiliens och handlingsutrymme, med stöd av Anthony Giddens teorier om makt och aktörskap samt balansen mellan top-down- och bottom-up-styrning.

Resultaten visar att livsmedelsproduktionen på båda öarna präglas av en omfattande teknisk sårbarhet, huvudsakligen på grund av ett storskaligt exportberoende och ett "just-in-time"-system för import av bränsle och elektricitet. Detta externa beroende försvagar aktörernas formella handlingsutrymme vid en kris. Som en tydlig motvikt uppvisar dock lantbrukarna en omfattande social resiliens grundad i en pragmatisk "ö-mentalitet". För att upprätthålla produktionen och försörja befolkningen är de beredda att mobilisera sitt aktörskap, kringgå gällande regelverk och använda sina djur som ett "levande lager". Ett välfungerande samarbete mellan offentliga och privata aktörer identifieras av samtliga intervjuade aktörer som helt avgörande för krisförmågan, men riskerar enligt informanterna att försvåras av byråkratisk tröghet och brist på riktade ekonomiska resurser.

Studiens huvudsakliga slutsats är att det i materialet framträder en återkommande spänning mellan myndigheternas formella regelstyrning och lantbrukarnas mer pragmatiska syn på hur livsmedelsförsörjningen kan upprätthållas under en allvarlig kris. I materialet framträder en bild av att myndigheternas formella byråkrati (top-down) i hög grad bygger på att fredstida lagstiftning ska upprätthållas, medan lantbrukarnas pragmatism (bottom-up) utgår från att dessa regler måste bli "självlösande" i en överlevnadskris. För att en verklig krisförmåga ska kunna existera måste därför statens systemkrav i betydligt högre grad harmoniseras med den praktiska verklighet och det initiativ som finns hos primärproducenterna.

Nyckelord: livsmedelsberedskap, Öland, Gotland, sårbarhet, resiliens, handlingsutrymme, samverkan

Abstract

The worsening security situation in Sweden's surrounding region has highlighted the need for robust food preparedness. This study examines how farmers, as well as representatives from authorities and organizations on Gotland and Öland, perceive their preparedness and the conditions for maintaining food production during a prolonged societal disruption.

Using a qualitative case study based on semi-structured interviews and document analysis, the study examines local food supply chains. The empirical material is interpreted through a theoretical framework centered on vulnerability, resilience, and scope for action, supported by Anthony Giddens' theories of power and agency and the balance between top-down and bottom-up governance.

The results suggest that food production on both islands is characterized by extensive technical vulnerability, primarily due to a large-scale dependence on exports and a "just-in-time" system for importing fuel and electricity. This external dependence weakens actors' formal scope for action in the event of a crisis. As a clear counterbalance, however, the farmers demonstrate extensive social resilience rooted in a pragmatic "island mentality." To maintain production and supply the population with food, they are prepared to mobilize their agency, circumvent existing regulations, and use their animals as a "living reserve." All interviewed participants identify well-functioning collaboration between public and private actors as crucial for crisis capacity, but, according to the informants, it risks being hindered by bureaucratic inertia and a lack of targeted financial resources.

The study's main conclusion is that the material reveals a recurring tension between the authorities' formal rule-based governance and the farmers' more pragmatic view of how food supply can be maintained during a severe crisis. The material suggests that the authorities' formal bureaucracy (top-down) is largely based on the assumption that peacetime legislation should be maintained, whereas the farmers' pragmatic approach (bottom-up) is based on the view that such regulations would become "self-resolving" in a survival crisis. Therefore, for genuine crisis capacity to exist, the state's systemic requirements must, to a much greater extent, be harmonized with the practical realities and initiative found among primary producers.

Keywords: food preparedness, Öland, Gotland, vulnerability, resilience, scope for action, cooperation

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	7
1 Inledning	8
1.1 Frågeställning	10
1.2 Avgränsningar.....	11
2 Bakgrund	12
2.1 Gotland - En livsmedelsmotor i Östersjön	12
2.2 Öland - Sveriges mest uppodlade landskap	12
2.3 Generell utveckling i jordbrukets Sverige.....	13
3 Teori	14
3.1 Teoretiska utgångspunkter och analytiska begrepp.....	14
3.2 Handlingsutrymme, agens och makt.....	14
3.3 Sårbarhet, robusthet och resiliens	15
3.4 Samverkan och Top-down vs. Bottom-up-styrning	15
4 Metod	17
4.1 Datainsamlingsmetoder	17
4.1.1 Intervjuer	17
4.1.2 Dokumentstudier.....	17
4.2 Urval	18
4.3 Etiska överväganden	20
5 Resultat	22
5.1 Gotland – lantbrukares perspektiv på sårbarhet och beredskap	22
5.2 Öland – lantbrukares perspektiv på sårbarhet och beredskap	25
5.3 Gotland – offentliga aktörers och förädlingsindustrins perspektiv på livsmedelsberedskap.....	28
5.4 Öland – offentliga aktörers och LRF:s perspektiv på livsmedelsberedskap	32
6 Analys	34
6.1 När myndighetslogik möter gårdspraktik	35
6.2 Den regelstyrande makten och det institutionella landskapet (Top-down)	35
6.3 Resiliens i ett system byggt för effektivitet	37

6.4	Handlingsutrymme, agens och beredskapens ansvar	38
6.5	Byråkratins tröghet och den normativa kris konflikten.....	39
6.6	Jämförelse i livsmedelsberedskap mellan Gotland och Öland	41
	<i>Avslutande diskussion.....</i>	<i>44</i>
	<i>Referenser</i>	<i>46</i>
	<i>Bilaga 1 – Intervjuguide offentliga aktörer</i>	<i>48</i>
	<i>Bilaga 2 – Intervjuguide lantbrukare</i>	<i>49</i>
	<i>Bilaga 3 – Intervjuguide livsmedelsföretag</i>	<i>50</i>
	<i>Bilaga 4 – Intervjuguide LRF</i>	<i>51</i>

Tabellförteckning

Tabell 1. Intervjuade lantbrukare på Gotland (översikt).....	18
Tabell 2. Intervjuade lantbrukare på Öland (översikt).....	18
Tabell 3. Intervjuade aktörer på Gotland och Öland (ej lantbrukare).....	20

1 Inledning

Det svenska livsmedelssystemet har under de senaste decennierna genomgått en omfattande och genomgripande strukturomvandling, primärt drivet av effektivisering, stordrift och en tilltagande globalisering. Detta har bland annat inneburit en ökad specialisering, centralisering av förädling och ett större beroende av kontinuerliga transporter och internationella försörjningskedjor. Historiskt sett präglades Sveriges livsmedelsförsörjning under kalla kriget av en stark statlig inblandning, med omfattande beredskapslager och en hög grad av nationell självförsörjning (Eriksson, 2018). Dessa syftade till att säkerställa produktionen även vid krig eller blockad. I takt med det förändrade säkerhetspolitiska läget efter kalla krigets slut avvecklades stora delar av civilförsvaret under 1990-talet (Eriksson, 2018). Även EU-inträdet har, enligt Livsmedelsföretagen (2025), bidragit till att svensk beredskap har nedprioriterats. Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina samt covid-19 pandemin utgör särskilda händelser som har påverkat tillgången till insatsvaror och handelsrelationer. Detta innebär att livsmedelsberedskapens aktualitet återigen har ökat, då Sverige inte klarar sig utan en fungerande livsmedelsförsörjning. Samtidigt har effektiviseringen av livsmedelssystemet inneburit att lagerhållning och redundans i många fall minskat.

Moderna försörjningskedjor präglas av en strävan efter att minimera lager och i stället optimera flödet av varor och insatsvaror genom systemet (Christopher, 2016). Detta innebär att produktion och distribution i hög grad bygger på kontinuerliga leveranser, där material anländer när de behövs snarare än lagras i förväg. Denna utveckling kan förstås som en "just-in-time"-logik, där lagerhållning minimeras och produktionen blir beroende av att leveranser sker vid rätt tidpunkt (Christopher, 2016).

Som Eriksson (2018) vid Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) betonar i sin rapport om livsmedelsförsörjning i kris och krig, innebär denna moderna logik att svenska systemet är särskilt känsligt för avbrott. Under senare år har behovet av en stärkt livsmedelsberedskap åter aktualiserats, inte minst till följd av klimatförändringar och nya säkerhetspolitiska utmaningar (Måsbäck m.fl., 2025).

Lantbruksföretag är en del av totalförsvaret och samhällsviktiga verksamheter, eftersom livsmedelsproduktion är en samhällsviktig funktion (SVA m.fl., 2024). Exempel på störningar som kan drabba lantbruket är: strömavbrott, begränsad import av diesel, problem i transportsystemet och personal som inte kan ta sig till eller från jobbet (SVA m.fl., 2024).

Utöver dessa strukturella sårbarheter påverkas livsmedelssystemets robusthet även av ekonomiska förutsättningar inom livsmedelskedjan. Enligt analyser från Statistiska centralbyrån, återgivna av Livsmedelsföretagen (2025), uppvisade den svenska livsmedelsindustrin negativ lönsamhet under både 2022 och 2023. Detta indikerar att centrala delar av livsmedelskedjan är ekonomiskt pressade, vilket riskerar att försvaga systemets förmåga att upprätthålla produktion och distribution vid en kris. I denna studie behandlas därför ekonomiska förutsättningar inte som ett eget analysområde, utan som en faktor som påverkar aktörernas handlingsutrymme att investera i och upprätthålla beredskap.

För geografiskt avgränsade områden som Gotland och Öland tar de nationella sårbarheterna särskilda lokala uttryck. Samtidigt som öarna utgör viktiga produktionsområden för svensk livsmedelsförsörjning, särskilt inom mjölk-, kött- och växtproduktion, är både produktionen och befolkningens försörjning beroende av fungerande transporter, energi och externa förädlingsled. Region Kalmar län (2016) beskriver livsmedelsnäringen som central för regionens ekonomi, sysselsättning och identitet. Trots en omfattande primärproduktion är delar av livsmedelskedjan geografiskt koncentrerad till fastlandet, vilket i sin tur leder till att öarnas kapacitet att upprätthålla livsmedelsförsörjning vid längre störningar är beroende av fungerande logistik och fortsatt tillgång till insatsvaror och förädlingskapacitet.

Ett återkommande tema i diskussionen om livsmedelsberedskap på öarna rör beroendet av transporter och extern förädlingskapacitet. Ett exempel som uppmärksammas i Lantbrukets Affärstidning (ATL, 2026, s. 6) är att Öland saknar ett storskaligt slakteri för köttdjur, vilket innebär att djur transporteras till fastlandet för slakt. Köttproduktionen blir därmed beroende av fungerande transporter över Ölandsbron som är en central samhällsfunktion för ön. Även på Gotland framhålls transport- och logistikberoenden som centrala förutsättningar för livsmedelsproduktionen. I Livsmedelsverkets konsekvensutredning för Gotland (2016) betonas betydelsen av fungerande hamnar och färjeförbindelser för tillgången till insatsvaror såsom diesel, foder och gödsel. Frågor om hur längre avbrott i transportinfrastrukturen skulle påverka produktion och försörjning har också lyfts av lantbrukare och företrädare för LRF.

Livsmedelsberedskap har fått en ökad betydelse på regional nivå, inte minst i ljuset av ett förändrat säkerhetsläge och klimatrelaterade utmaningar. I Kalmar län lyfts behovet av ökad resiliens och beredskap som centralt inom ramen för den regionala livsmedelsstrategin (Region Kalmar län, 2016). Liknande utveckling kan observeras på Gotland, där livsmedelssektorn utgör ett centralt styrkeområde för regional utveckling och där samverkan mellan aktörer lyfts som en avgörande

faktor för att stärka systemets långsiktiga hållbarhet och robusthet (Länsstyrelsen Gotlands län, 2018).

Det centrala forskningsproblemet i föreliggande studie kretsar kring relationen mellan statlig och regional beredskapsplanering och den lokala praktiska genomförbarheten inom livsmedelsproduktionen. För att förstå livsmedelssystemets resiliens behöver det undersökas hur det formella ansvaret organiseras från myndighetshåll i relation till hur lantbrukare uppfattar sin egen förmåga, sitt ansvar och sitt handlingsutrymme vid en längre samhällsstörning eller kris. Studien fokuserar därmed på samspelet mellan formella beredskapsstrukturer och de praktiska förutsättningarna för att upprätthålla produktion på lokal nivå.

Livsmedelsföretagen (s. 4, 2025) definierar livsmedelsberedskap som följande: "[...] fokuserar specifikt på att säkra tillgången till mat och dryck under kriser genom att skapa förutsättningar för att upprätthålla produktion och distribution av livsmedel." Denna definition ligger till grund för föreliggande studie. Genom att fokusera på aktörers upplevelser och jämföra två geografiskt liknande men organisatoriskt olika fall kan studien bidra med fördjupad förståelse av livsmedelssystemets sårbarheter och beredskap i praktiken.

1.1 Frågeställning

Huvudfråga

- Hur uppfattar och hanterar lantbrukare och relevanta aktörer sin roll och sina förutsättningar att upprätthålla livsmedelsproduktionen vid en krissituation?

Underfrågor

1. Vilka sårbarheter identifierar olika aktörer i livsmedelskedjan vid en allvarlig samhällsstörning?
2. Hur är relationen kring livsmedelsberedskap organiserad mellan offentliga och privata aktörer?
3. Vilka resurser och kapaciteter bedöms som avgörande för att upprätthålla livsmedelsförsörjningen under en störning (upp till tre månader)?
4. Vilka skillnader och likheter framträder mellan Gotland och Öland i hur livsmedelsberedskap uppfattas och organiseras?

1.2 Avgränsningar

Studien avgränsas geografiskt till Öland och Gotland och fokuserar på aktörer inom primärproduktionen samt myndigheter och lantbrukets organisationer med koppling till livsmedelsberedskap. Studien behandlar främst frågor kopplade till beroenden av transporter, energi, drivmedel och insatsvaror såsom foder och gödsel. I intervjuerna ombads lantbrukarna resonera kring hur verksamheten skulle påverkas vid längre samhällsstörningar, exempelvis avbrott i transporter, elförsörjning eller tillgång till drivmedel, för att konkretisera frågor om beredskap och försörjningsförmåga. Studien är dock inte avgränsad till ett specifikt krisscenario eller en exakt tidsperiod. Även om tre månader har fungerat som en ungefärlig utgångspunkt för en längre samhällsstörning i intervjuer och analys har även andra möjliga tidsperioder berörts. Vidare avgränsas studien till att undersöka aktörernas uppfattningar och erfarenheter snarare än att kvantitativt analysera faktisk självförsörjningsgrad, nationell försörjningskapacitet eller tekniska beräkningar av livsmedelsflöden. Studiens huvudsakliga analytiska fokus ligger på lantbrukarnas perspektiv. Intervjuerna med övriga aktörer används främst för att ge kontext och kompletterande perspektiv, men analyseras inte med samma djup, vilket bör beaktas vid tolkningen av resultaten

2 Bakgrund

2.1 Gotland - En livsmedelsmotor i Östersjön

Gotland hade år 2026 en befolkning på 60 883 invånare (Regionfakta, 2026). Med en landareal på 3 184 km² är Gotland Sveriges största ö (Regionfakta, 2026). Jordbruket utgör en central del av öns näringsliv och år 2024 fanns det 1 287 jordbruksföretag på Gotland, varav cirka 140 utgjordes av mjölkgårdar. Även om det under lång tid skett en viss strukturrationalisering med färre och större gårdar, har antalet företag stabiliserats under de senaste åren (Gotland Grönt Centrum AB, 2025; Lantbrukarnas Riksförbund, 2025). I linje med Öland drivs jordbruket på stora arealer. Under år 2023 brukade de gotländska jordbruksföretagen i genomsnitt 68 hektar åkermark (Jordbruksaktuellt, 2024). Lantbruket är samtidigt en fundamental motor för öns näringsliv. Branschen omsätter årligen över 2,7 miljarder kronor och sysselsätter närmare 700 personer (Tillväxt Gotland, 2026).

Trots att en betydande del av ön, motsvarande 39 procent, utgörs av skog består hela 33 procent av landarealen av jordbruksmark. Gotland innehar dessutom cirka 3 procent av Sveriges totala åkermark (Regionfakta, 2026; Jordbruksaktuellt, 2024). Trots sin storlek överpresterar Gotland nationellt inom vissa segment och står exempelvis för 6 procent av hela Sveriges skörd av ärtor och åkerböna. På ön görs även riktade och innovativa satsningar på att odla och förädla nischade specialgrödor med högt värde, såsom linser, tryffel och äldre kulturspannmål (Jordbruksaktuellt, 2024; Gotland Grönt Centrum AB & Länsstyrelsen Gotlands län, 2018). Gotland producerar enorma volymer primärprodukter, bland annat mjölk och kött, vilket gör ön djupt beroende av en kontinuerlig logistik och fungerande färjetrafik för att kunna exportera vidare sina produkter till fastlandet.

2.2 Öland - Sveriges mest uppodlade landskap

Öland hade år 2025 en befolkning på 26 933 invånare (Statistiska centralbyrån (SCB), 2026) och en landareal på 1 342 km² (SCB, 2026). År 2020 fanns det 610 aktiva jordbruksföretag på Öland (Jordbruksverket, 2021). Gårdarna drivs förhållandevis storskaligt och den genomsnittliga åkerarealen låg år 2020 på 67 hektar per företag, vilket var betydligt högre än det dåvarande rikssnittet på 43 hektar (Jordbruksverket, 2021). Det saknas en total siffra för hela Ölands jordbruksomsättning i källorna, men jordbruket utgör en massiv arbetsgivare. I Mörbylånga kommun står jordbruket, tillsammans med livsmedelsindustrin, för cirka en tredjedel av alla arbetstillfällen (Allt på Öland, u.å.). Även i Borgholms kommun är lantbruk en av de viktigaste näringarna (Borgholms kommun, u.å.).

Delar av den arbetsintensiva produktionen är samtidigt beroende av säsongsanställd arbetskraft, till exempel vid jordgubbsplockning.

Öland är det landskap i Sverige som har allra störst andel jordbruksmark i förhållande till sin yta – hela 63 procent. En femtedel av öns yta utgörs av det i Sverige unika alvaret, vars stäppliknande marker, historiskt, såväl som i dag, används som naturliga betesmarker, framför allt för får och nötkreatur (Jordbruksverket, 2021). Mörbylångadalens åkerjordar är bland de bördigaste i landet, vilket ger fördelaktiga förutsättningar för specialgrödor som exempelvis lök, sockerbeter, jordgubbar, potatis och gurka (Länsstyrelsen Kalmar län, u.å.; Allt på Öland, u.å.). Öland är även det ohotade centrumet för bruna bönor; av landets preliminärt 529 hektar odlades hela 457 hektar på Öland under 2024 (Jordbruksverket, 2024). Förutom en omfattande växtodling har Öland även en betydande mjölk- och animalieproduktion. Tidigare statistik från Lantbrukarnas riksförbund (LRF) har exempelvis visat att Borgholm och Mörbylånga tillhör de mest ko- och mjölkintensiva kommunerna i landet (TTELA, 2013).

2.3 Generell utveckling i jordbrukets Sverige

Som kontext till båda öarna bör utvecklingen inom det svenska jordbruket i stort beaktas. Antalet lantbruksföretag i Sverige har minskat drastiskt under de senaste hundra åren, samtidigt som befolkningen har vuxit. Detta innebär att de gårdar som finns kvar idag måste försörja betydligt fler människor än tidigare. Vid första världskrigets utbrott år 1914 behövde varje svensk gård i genomsnitt försörja 11 personer för att landet skulle vara självförsörjande. År 2023 hade motsvarande siffra ökat till 187 personer per kvarvarande gård (Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA) m.fl., 2024).

3 Teori

3.1 Teoretiska utgångspunkter och analytiska begrepp

För att lyfta studien från en deskriptiv till en förklarande nivå och tolka empirin, appliceras ett teoretiskt ramverk som tar sin primära utgångspunkt i Anthony Giddens (2003) struktureringsteori. Struktureringsteorin betonar den ständiga växelverkan mellan sociala makrostrukturer och den enskilda aktörens handlande (agens). Enligt Giddens fungerar yttre strukturer både begränsande och möjliggörande för aktörers handlingsutrymme, samtidigt som strukturerna ständigt återskapas eller utmanas genom dessa aktörers handlingar. Denna teori utgör en central grund för att i studien kunna förstå spänningen mellan en institutionell top-down-styrning och lantbrukarnas lokala bottom-up-initiativ. Studiens centrala analytiska huvudbegrepp är därmed handlingsutrymme, vilket i sin tur formas av struktureringsteorins maktbegrepp och ramar in av förståelsen för sårbarhet och resiliens.

3.2 Handlingsutrymme, agens och makt

Handlingsutrymme (discretion) utgör studiens huvudsakliga lins och belyser den upplevda friheten för aktörerna – i synnerhet lantbrukarna – att tolka, prioritera och agera inom de ramar som sätts av yttre begränsningar. För att fördjupa förståelsen av vilka aspekter detta handlingsutrymme faktiskt består av, underbyggs begreppet av Anthony Giddens (2003) sociologiska teorier om agens och makt.

Agens i handlingsutrymmet: Agens handlar om individens inneboende kapacitet att agera pragmatiskt, fatta egna beslut och påverka sin situation, även när de yttre strukturerna (såsom fallerande logistikkedjor, resursbrist eller strikt byråkrati) är starkt begränsande (Giddens 2003). I en extrem krissituation är det ofta aktörernas agens som tvingas fylla tomrummet när de centrala systemen fallerar, vilket i praktiken kan tolkas som ett uttryck för den typ av social resiliens och anpassningsförmåga som Folke (2016) beskriver.

Maktförhandling: Handlingsutrymmet styrs av en ständig förhandling mellan olika typer av makt (Giddens, 2003). Staten och myndigheterna utövar en regelstyrande makt genom lagstiftning, hygienkrav och beredskapsdirektiv. Som motvikt besitter lantbrukarna på "golvet" en stark allokerande makt, eftersom det i praktiken är de som kontrollerar och fördelar de fysiska resurserna – marken, djuren, skördarna och maskinerna – som samhället är beroende av för att

överleva. Genom att centrera analysen kring handlingsutrymme blir det möjligt att analysera hur lantbrukaren navigerar gränslandet mellan statens formella krav och upprätthållandet av livsmedelsproduktionen under en kris.

3.3 Sårbarhet, robusthet och resiliens

Vilket handlingsutrymme aktörerna har påverkas starkt av systemets sårbarhet och resiliens. Sårbarhet definieras i denna studie som livsmedelssystemets känslighet för yttre chocker, där ett utbrett "just-in-time"-beroende av globala insatsvaror och transporter skapat en inneboende skörhet (Milestad, Öhlund & Marklund, 2025; RISE, 2026). Resiliens utgör sårbarhetens motpol och beskriver kapaciteten att över tid tillhandahålla mat trots allvarliga och oförutsedda störningar (Tendall m.fl. via Milestad, Öhlund & Marklund, 2025). För att tydliggöra exakt vilka aspekter av resiliens som analyseras görs en distinktion mellan två dimensioner (Folke, 2016; Eriksson, 2018):

- Teknisk resiliens (robusthet): Aspekten avser förmågan att rent fysiskt stå emot en störning (Milestad, Öhlund & Marklund, 2025). Här ingår infrastrukturella buffertar på gården, såsom dieseltankar, reservelverk och foderlager.
- Social resiliens (anpassningsförmåga): Aspekten fokuserar på de relationella strukturerna i systemet och förmågan att ställa om, lära sig och anpassa verksamheten (Folke, 2016). Denna aspekt inrymmer aktörernas tillit till varandra, lokala grannätverk, samverkanskultur ("ö-mentalitet") och den kollektiva förmågan till pragmatisk problemlösning under press.

3.4 Samverkan och Top-down vs. Bottom-up-styrning

Hur handlingsutrymmet definieras i praktiken beror på kommunikationsriktningen mellan de inblandade aktörerna. Svensk krisberedskap och myndighetsutövning kan i stor utsträckning förstås som präglad av en top-down-logik. Här är det staten och centrala myndigheter som sätter reglerna (Måsbäck m.fl., 2025). Denna styrning kännetecknas av formell byråkrati och en förväntan på regelbundenhet, där fredstida lagstiftning förväntas upprätthållas även under svåra samhällsstörningar (Livsmedelsverket, 2023).

Som en motsats anläggs ett bottom-up-perspektiv för att belysa hur primärproducenterna tolkar och agerar utifrån dessa centrala direktiv. I bottom-up-perspektivet framträder ofta en krass överlevnadspragmatism grundad i

aktörernas lokala agens (Giddens 2003), där praktisk problemlösning på gårdsnivå ges företräde framför administrativt pappersarbete. Denna spänning mellan formella krav och praktisk verklighet är en dynamik som också Måsbäck m.fl. (2025) identifierar som en central utmaning i jakten på en hållbar svensk livsmedelsberedskap. Detta skapar ett tydligt maktgap. Utifrån Giddens (2003) begreppsapparat definieras detta maktgap i denna studie som klyftan mellan statens formella regelstyrande makt (byråkrati och lagkrav) och lantbrukarnas praktiska allokering av makt (den direkta kontrollen över de fysiska resurserna). Begreppet samverkan används avslutningsvis som aspekten för att förstå hur (och om) denna maktklyfta kan överbryggas. Samverkan förstås här som den aktiva dialogen och de samordnade relationella strukturerna mellan offentliga och privata aktörer – något som framhålls som en absolut grundförutsättning för att bygga ett resilient livsmedelssystem i praktiken (Region Kalmar län 2016; Oxford Research 2024; Måsbäck m.fl. 2025).

4 Metod

För att undersöka hur aktörer inom livsmedelskedjan på Gotland och Öland uppfattar livsmedelsberedskap användes kvalitativa semistrukturerade intervjuer och dokumentstudier. Metoderna möjliggjorde en analys av både aktörernas uppfattningar och de formella beredskapsstrukturerna. Studien syftar inte till statistisk generalisering utan till att skapa en djupare förståelse för aktörernas uppfattningar och erfarenheter.

4.1 Datainsamlingsmetoder

4.1.1 Intervjuer

För att samla in studiens empiriska material har studien genomförts med hjälp av kvalitativa semistrukturerade intervjuer. Metoden innebär att intervjuerna utgår från en intervjuguide (se bilagor 1, 2, 3 och 4) med öppna frågor, samtidigt som det finns utrymme för följdfrågor och mer utvecklade resonemang.

Intervjufrågorna utformas utifrån studiens forskningsfrågor och berör teman som sårbarheter, resiliens, resurser och samverkan i livsmedelssystemet.

Intervjuerna har genomförts antingen på plats eller digitalt beroende på praktiska förutsättningar. Informanterna valdes genom ett strategiskt urval där aktörer med olika roller i livsmedelskedjan inkluderas. Deltagandet har även påverkats av villigheten att delta. En kombination av inspelning och att skriva för hand har applicerats. Tio av intervjuerna som genomförts transkriberades med hjälp av Kungliga bibliotekets AI i enlighet med EU:s GDPR-riktlinjer. Resterande åtta intervjuer transkriberas för hand. Intervjuerna speglade informanternas upplevda situation och inte nödvändigtvis faktiska förhållanden.

4.1.2 Dokumentstudier

Utöver intervjuer har dokumentstudier av policydokument och strategier som berör livsmedelsberedskap som fanns tillgängliga digitalt på myndigheters och organisationers hemsidor genomförts. Genom att analysera sådana dokument fick studien en bild av hur livsmedelsberedskap formellt definieras och organiseras. Kombinationen av intervjuer och dokumentstudier gjorde det möjligt att analysera både formella strukturer och aktörernas egna uppfattningar om beredskap.

4.2 Urval

För att fånga olika perspektiv på livsmedelsberedskap omfattar studien aktörer på flera nivåer inom livsmedelskedjan på Gotland och Öland. Totalt genomfördes 18 intervjuer, varav elva med lantbrukare och sju med regionala och organisatoriska aktörer. Vissa intervjuer genomfördes gemensamt, bland annat med Region Kalmar län och IUC Livsmedelsutveckling Sydost samt med två enhetschefer vid Länsstyrelsen Kalmar län. På producentnivå intervjuades lantbrukare med olika produktionsinriktningar, såsom mjölk-, kött- och växtodling, för att synliggöra variationer i resursberoenden och förutsättningar mellan olika typer av lantbruk. Urvalet var stratifierat men även beroende av svarsfrekvens och deltagarvilja. KLS Kalmar avböjde medverkan och Arla Kalmar återkom inte med svar om deltagande.

Följande tabell redogör för medverkande lantbruksföretag på Gotland.

Tabell 1. Intervjuade lantbrukare på Gotland (översikt).

Lantbrukare / plats	Huvudsaklig inriktning	Verksamhetsöversikt
Mellersta Gotland	Mjölkproducent	Driver mjölkproduktion med ca 125 mjölkkor (250 nöt totalt), samt 200 hektar växtodling. Självförsörjande på grovfoder.
Mellersta Gotland	Grisproducent	Driver en integrerad grisproduktion. Helt självförsörjande på spannmål, men köper in koncentrat.
Södra Gotland	Lammproducent	Driver köttproduktion med lamm och dikor. Självförsörjande på grovfoder.
Mellersta Gotland	Växtodling, potatis, kulturspannmål, EKO	Driver en ekologisk växtodling med huvudsaklig inriktning på potatis och kulturspannmål.

Följande tabell redogör för medverkande lantbruksföretag på Öland.

Tabell 2. Intervjuade lantbrukare på Öland (översikt).

Lantbrukare / plats	Huvudsaklig inriktning	Verksamhetsöversikt
Södra Öland	Potatis- och lökproducent	Diversifierad gård med köttdjur, potatis, lök, spannmål och

		gårdsbutik. Växtodlingen är central och beroende av gödsel och växtskydd. Större delen av produktionen lämnar ön.
Sydvästra Öland (KRAV)	Nötköttsproducent	KRAV-gård med nötkött och diversifierad växtodling. Hög självförsörjning via exempelvis eget grovfoder, använder inget inköpt foder till djuren. Köttet går till slakt på fastlandet; minskat djurantal efter torka.
Sydöstra Öland	Nötkött- och fårproducent	Kombinerad kött-, får- och växtodlingsgård med maskinstation. Egen foderproduktion men beroende av diesel, el och vissa insatsvaror. Investeringar i lagring och foderhantering.
Mellersta Öland	Nötkött- och fårproducent	Får- och nötköttsgård med viss spannmåls- och proteinodling. Relativt hög självförsörjning på foder. Diesel och insatsvaror är centrala sårbarheter.
Sydvästra Öland	Grisproducent	Integrerad grisproduktion (~4 000 platser) med egen spannmålsodling. Kontinuerligt inflöde av smågrisar och utflöde av slaktdjur. Beroende av transporter samt koncentrat och vassle.
Sydöstra Öland	Mjolkproducent	Mjölkgård (~50 kor) med vallbaserad foderproduktion och mindre spannmål/raps. Planerad expansion och mjölkrobot. Beroende av mjölktransporter och insatsvaror.
Sydvästra Öland	Nötköttsproducent	Nötköttsgård (~800 djur) med omfattande växtodling (foder och bönor). Hög egen foderproduktion men beroende av kraftfoder och diesel. Köttet går till slakt på fastlandet.

Tabellen nedan sammanfattar intervjuade aktörer utanför primärproduktionen och deras roller i livsmedelsberedskapen.

Tabell 3. Intervjuade aktörer på Gotland och Öland (ej lantbrukare)

Aktör	Roll i livsmedelsberedskap	Yrkesperson
LRF Syd	Företräder lantbrukare, påverkar politik och lyfter beredskapsfrågor	-
Länsstyrelsen Kalmar län	Samordnar och stödjer beredskap regionalt	Tjänsteperson
Region Kalmar län	Strategisk utveckling och samverkan	Tjänsteperson
IUC / Livsmedelsutveckling Sydost	Stödjer livsmedelskedjans utveckling	Industricoach
Länsstyrelsen Gotland	Länsveterinär och arbetar specifikt med livsmedelsberedskap på Länsstyrelsen Gotland.	Tjänsteperson
Region Gotland	Tillväxtchef på Region Gotland med ansvar för näringslivsutveckling, där mat och livsmedel är ett styrkeområde	Tjänsteperson
Arla Gotland	Platschef för Arlas mejeri på Gotland. Arbetar med anläggningens beredskap.	Platschef
Protos Gotland	Det enda storskaliga slakteriet på ön (hanterar slakt, styckning och paketering). Deltar aktivt i det lokala näringslivets beredskapsråd.	Inköpschef

4.3 Etiska överväganden

Studien beaktade informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekravet (Alvehus m.fl., 2025, s. 191–192). Eftersom intervjuerna kunde innehålla känslig information om exempelvis sårbarheter i livsmedelssystemet eller kritik mot organisationer var det viktigt att skydda informanternas identitet, vilket gjordes genom anonymisering av namn och andra identifierande uppgifter

om så önskats. Insamlad data användes endast för studiens syfte, och deltagarna informerades om studiens upplägg och att deltagandet var frivilligt. Alla lantbrukare på Gotland och Öland har till viss grad anonymiserats. Exakta geografiska platser och personuppgifter har utelämnats för att minska identifierbarheten. Även yrkestiteln för fåtalet informanter från myndigheter och organisationer har anonymiserats efter personlig önskan. AI, utöver transkribering, användes endast för översättningen av abstract till den svenska sammanfattningen. Översättningen granskades och bearbetades därefter av författarna.

Utöver detta beaktades vår eventuella relation till lantbrukare eller tjänstepersoner på grund av författarnas koppling till Gotland och Öland. Vissa informanter utgjordes av personer som författarna själva, eller deras familjer, sedan tidigare har en bekantskap med. Detta bedömdes varken ha utgjort en tydlig fördel eller nackdel för de svar som informanterna gav, eftersom deras svar i stor utsträckning överensstämde med de svar som erhöles från informanter utan personlig koppling till författarna. Den främsta skillnaden var att viljan att delta i studien generellt tycktes vara högre bland informanter där en personlig koppling fanns, medan intervjuarens användbarhet och innehåll var jämförbara.

Arbetsfördelningen har tidvis varit geografiskt uppdelad mellan Gotland och Öland, där den ena författaren har haft Gotland som huvudfokus och den andra Öland. Detta upplägg möjliggjorde genomförandet av det omfattande antalet intervjuer och hanteringen av det empiriska materialet inom studiens tidsram. Samtidigt har arbetet genomförts i nära samarbete genom gemensam utformning av intervjuguide, löpande diskussioner kring empiri och analys samt gemensam bearbetning av resultat och slutsatser. För att stärka studiens validitet och reliabilitet har båda författarna kontinuerligt tagit del av varandras material och jämfört tolkningar för att säkerställa en så konsekvent och gemensam analys som möjligt.

5 Resultat

5.1 Gotland – lantbrukares perspektiv på sårbarhet och beredskap

Bland lantbrukarna på Gotland framträder en tydlig bild av hur den moderna, dagliga driften är sammanflätad med och beroende av kontinuerliga leveranser av yttre insatsvaror såsom el, foder och diesel.

Konsekvenserna av detta synliggörs mycket tydligt i intervjuerna, där lantbrukarnas praktiska tidsmarginaler vid ett plötsligt transportstopp eller elavbrott är extremt snäva. Inom grisproduktionen vittnar man om hur fort resurserna skulle sina. På frågan om när produktionen skulle tvingas stanna vid en allvarlig kris svarar en grisproducent direkt: "Det är två veckor kan vi säga. För då är dieseln slut" (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026).

Även för lamm- och nötköttsproducenter utgör bränslet en livsavgörande kärnfråga. Dagens utfodringssystem är dimensionerade för omfattande volymer och är helt maskinberoende. En lammproducent förklarar att det är fysiskt omöjligt att hantera utfordringen manuellt om traktorerna skulle stanna vid en drivmedelsbrist: "När det går som mest förbrukar vi väl 4000 kg om dagen och det orkar man inte gå och släpa" (Lammproducent, södra Gotland, 2026). Samma lantbrukare understryker dessutom den storskaliga svagheten i öns fysiska infrastruktur genom att påpeka att det på hela Gotland "finns bara en bränsledepå, och även om den är full ända upp i locket räcker den inte i mer än 12 dygn vid full förbrukning" (Lammproducent, södra Gotland, 2026).

Vattenförsörjningen utgör en annan kritisk tröskel, även om detta rör sig om ett indirekt leveransberoende. Vattnet i sig behöver inte importeras till ön, men gårdarna är helt beroende av en kontinuerlig elförsörjning för att kunna driva vattenpumparna och hantera de enorma volymer som krävs. Inom mjölkproduktionen uppskattar en lantbrukare sin förbrukning: "vi gör av med ungefär 20 kubik per dygn när det gäller disk och allting sånt och även vad djuren dricker" (Mjölkproducent, mellersta Gotland 2026).

För att hantera elavbrott och kunna driva pumparna har många gårdar investerat i dieseldrivna reservelverk. Samtidigt stöter lantbrukarnas egen vilja att bli helt självförsörjande på el på byråkratiska och tekniska hinder. Även om flera gårdar har investerat i solceller och batterier, förhindrar lokala nätägares regelverk dem ofta från att nyttja dessa vid ett strömavbrott. För att en solcellsanläggning ska få producera el när det allmänna elnätet ligger nere krävs tillstånd för så kallad "ö-

drift". Detta innebär att gårdens elsystem tekniskt och säkert kan kopplas bort från det yttre nätet för att drivas helt självständigt (bland annat för att inte riskera att skicka ut livsfarlig ström på nät där reparatörer arbetar). En mjölkproducent berättar att regelverken förhindrar dem från att säkra driften fullt ut: "jag tror att GEAB tillåter inte ödrift på grund av vissa säkerhetsutmaningar i deras elnät" (Mjölkproducent, mellersta Gotland 2026).

Trots det utbredda beroendet av infrastruktur framträder en stark lösningsorientering bland lantbrukarna. Vetskapen om att befinna sig isolerade på en ö tycks ha skapat en kollektiv och mental beredskap hos producenterna redan under normala förhållanden i vardagen. En mjölkproducent förklarar att de ständigt tvingas forma sin planering efter osäkerheten kring vädret och färjetrafiken: "Vi är ju på ett sätt vana att klara oss själva. Båten kan, ja, den kanske inte alltid går som planerat och så, så att vi måste ju ha en lite större buffer och marginal än vad kanske mina kollegor på fastlandet har" (Mjölkproducent, mellersta Gotland 2026).

Vid en allvarlig kris beskriver flera lantbrukarna att de i första hand skulle förlita sig på gårdens egna resurser och praktiska lösningar. Om insatsvarorna, såsom externt foder och utsäde, skulle ta slut planerar producenterna att använda vad som finns till hands. Lantbrukarna förklarar att de vid en avspärrning kan nyttja egna resurser: "I värsta fall så går det ta eget från egen skörd, absolut. Man kan ju ta eget utsäde i sådana fall då. Det går ju att lösa..." (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026). De ser dessutom de egna produktionsdjuren som en konkret livsmedelsbuffert i kristider. I stället för att betrakta överfulla stallar enbart som ett problem om transporterna till slakteriet stänger, uttrycker en grisproducent saken krasst: "Ett levande lager är väl det bästa lagret" (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026). Denna synvinkel återspeglas även i myndighetsrapporter där de producerande djuren beskrivs som ett viktigt "levande lager" för befolkningen vid avspärrning (Livsmedelsverket & Jordbruksverket, 2025).

Lantbrukarna uppger också att de är beredda att helt frångå gällande lagkrav om den akuta överlevnaden och livsmedelsförsörjningen kräver det. Gällande myndigheternas strikta krav på smittskydd och noggrann tvätt av stallar, uttrycker en grisproducent tydligt hur de egna prioriteringarna skulle se ut i ett krigsscenario: "Skulle det bli krig liksom ute på marken och så skulle vi stå inne och tvätta? Jag tror inte på riktigt att det kanske är det mest prioriterade..." (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026). En lammproducent gör en liknande bedömning kring hur djurskyddslagar i praktiken skulle sättas ur spel i ett extremt läge: "Det finns ingen som kan kontrollera djurskyddet vid en krigssituation, det blir självlösande på något sätt" (Lammproducent, södra Gotland, 2026).

Den ekologiska växtodlaren på mellersta Gotland har en verksamhet som omfattar en bred växtodling där matpotatis utgör en central del av produktionen. Som ett komplement till detta odlar lantbrukaren även kulturspannmål, vilka beskrivs som mer tåliga mot exempelvis torka och miljövariationer jämfört med många konventionella sorter (Ekologisk växtodlare, mellersta Gotland, 2026). Trots detta minskade behov av vissa insatsvaror på gårdsnivå, framgår det att produktionen i stort fortfarande är djupt integrerad i och beroende av de bredare logistiska systemen. Verksamheten är fundamentalt beroende av ett kontinuerligt inflöde av importerad diesel för att kunna driva maskinparken och utföra fältarbetet. Därtill är lantbrukaren helt beroende av den omgivande infrastrukturen i form av en fungerande färjetrafik. Eftersom gården producerar volymer av potatis och spannmål som överstiger den lokala marknadens behov, måste skörden löpande kunna skeppas i väg för att nå sina huvudsakliga marknader på fastlandet (Ekologisk växtodlare, mellersta Gotland, 2026).

Lantbrukarnas vilja att genomföra investeringar begränsas i hög grad av offentliga byråkratiska strukturer och de enskilda gårdarnas knappa ekonomiska marginaler. Statliga beredskapsstöd ses ibland som problematiska och dåligt anpassade till verkligheten. En lammproducent belyser det enorma likviditetsbehovet som döljer sig bakom statliga investeringsstöd: "Vad är vitsen att söka ett stöd för att köpa en jättestor bränsletank om det ändå kräver gigantisk likviditet att fylla den?" (Lammproducent, södra Gotland, 2026). Lantbrukarna betonar vidare att de ekonomiska stöden måste vara tillräckligt omfattande för att åtgärderna ska ge reell effekt. Om den statliga ersättningen är för låg i förhållande till vad investeringen faktiskt kostar, riskerar systemet att skapa uppgivenhet. En mjölkproducent förklarar att om stöden inte är verklighetsförankrade urholkas tilliten till myndigheterna: "Det måste göra en skillnad liksom beredskapsmässigt. [...] För annars tappar man ju lite tron på det också och då blir det att man gör ingenting" (Mjölkproducent, mellersta Gotland, 2026).

Det tunga administrativa leder dessutom till att lantbrukare ibland helt avstår från att söka pengarna. En mjölkproducent uppger att hon valde att finansiera en ny dieseltank privat för att inte riskera att fastna i myndigheternas system: "Jag tyckte att det var för stor risk att det skulle gå hela den här handläggningsperioden innan man får hem den nya tanken", och mjölkproducenten betonar vikten av att statliga stöd inte får "hamna i nån malpåse" (Mjölkproducent, mellersta Gotland, 2026). Den ständiga tidsbristen hos jordbruksföretagare utgör ytterligare ett stort hinder för att ta del av det statliga stödsystemet och hantera den administration som krävs, vilket en grisföretagare krasst sammanfattar: "Det har inte varit tid att sitta och söka sådant" (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026).

5.2 Öland – lantbrukares perspektiv på sårbarhet och beredskap

Intervjuerna med lantbrukare på Öland tyder på att livsmedelsproduktionen i hög grad är beroende av kontinuerliga flöden av energi, insatsvaror och transporter. Flera lantbrukare beskriver att verksamheten är organiserad kring löpande leveranser och omsättning av resurser för att upprätthålla hög produktion och effektivitet, snarare än omfattande lagerhållning. Detta innebär att även kortare avbrott snabbt kan påverka produktionen.

Ett centralt beroende som framkommer i flera intervjuer rör tillgången till energi, särskilt diesel. Diesel används i samtliga delar av produktionen, från fältarbete till utfodring och elförsörjning via reservlösningar. Som en nötkött- och fårproducent på sydöstra Öland uttrycker sig: “Har vi inget drivmedel så kan vi inte köra”. Samtidigt visar intervjuerna att lagringskapaciteten varierar betydligt mellan gårdar. Merparten av lantbrukarna har investerat i större dieseltankar och uppger att de kan lagra motsvarande fyra till sex månaders förbrukning. De största lagringsvolymerna återfanns främst hos större och mer maskinintensiva verksamheter med hög dieselåtgång under delar av året. Andra har mer begränsad kapacitet, där exempelvis en tvåkubikstank kan förbrukas på omkring två till tre veckor under hög belastning. I ett annat fall beskrivs en lagringskapacitet på upp till 25 kubikmeter diesel, vilket dock ändå endast räcker över delar av säsongen när förbrukningen är som högst.

Förbrukningen varierar samtidigt kraftigt beroende på produktionens omfattning och säsong. I ett fall beskrivs hur verksamheten omfattar omkring 800 djur, med en daglig användning av cirka 300 kilo kraftfoder, vilket kräver kontinuerlig drift av maskiner och därmed ett stabilt dieselberoende. Under intensiva perioder, såsom ensilering, kan enskilda maskiner förbruka upp till en kubikmeter diesel per dag, vilket innebär att lagrade volymer snabbt minskar, enligt en nötköttsproducent på sydvästra Öland. Samtidigt framkommer i flertal intervjuer att inköp av diesel i stor utsträckning styrs av prisvariationer snarare än beredskap, där lantbrukare försöker fylla tankarna när priserna är låga snarare än att upprätthålla ett konstant lager.

Transportberoendet framstår som en annan central sårbarhet. I intervjuerna framkommer att en mycket stor andel av produktionen lämnar ön, samtidigt som viktiga insatsvaror transporteras in. Potatis- och lökproducenten på södra Öland uppskattar att nästan 100 procent av vissa skördar lämnar Öland, vilket illustrerar hur produktionen är beroende av fungerande logistik i båda riktningar. Detta

förstärks av att centrala funktioner, som slakt och förädling, i princip är helt lokaliserade utanför ön, vilket gör produktionen beroende av transporter över Ölandsbron. Som en lantbrukare uttrycker det: “Det är lättare att flytta dött kött än att flytta en ko över på fastlandet”. Denna problematik blir särskilt tydlig inom mjölkproduktionen, där hämtning sker varannan dag. Vid ett avbrott i transporterna beskriver en mjölkproducent på sydöstra Öland situationen som: “Om bron inte går att köra över, då är det ju ganska kört här på Öland. De kommer ju inte få tag i båtar till att lösa den transporten”. I en sådan situation skulle mjölken snabbt behöva kasseras om den inte kan transporteras vidare.

Graden av sårbarhet varierar mellan olika produktionsinriktningar. Mjölkproduktionen framstår i intervjuerna som särskilt känslig, eftersom den är beroende av kontinuerliga transporter, fungerande elförsörjning och stabila foderflöden. Grisproduktionen präglas av ett liknande beroende av regelbundna inflöden, där smågrisar levereras med fasta intervall, i vissa fall varannan vecka, samtidigt som slaktdjur skickas löpande, ibland varje vecka, enligt en grisproducent på sydvästra Öland. Foderkomponenter transporteras dessutom in med hög frekvens, vilket innebär att produktionen snabbt påverkas vid avbrott. Samtidigt framkommer att vissa anpassningar är möjliga, exempelvis genom att ersätta vissa foderkomponenter, men att sådana lösningar är begränsade i tid (Grisproducent, sydvästra Öland, 2026). Nötköttsproduktionen beskrivs av flera informanter som relativt flexibel i en krissituation, då djuren i nödfall kan hållas ute längre och fortsätta växa till sig utan att produktionen omedelbart påverkas. Detta gäller särskilt verksamheter med hög egen foderproduktion, även om beroenden av energi, transporter och insatsvaror fortfarande kvarstår.

En återkommande aspekt i flera intervjuer är att produktionen i stor utsträckning bygger på kontinuerliga flöden snarare än omfattande lagerhållning. Flera lantbrukare beskriver att insatsvaror som kraftfoder levereras löpande och att det “[...] inte är värt att lagra” större mängder på grund av begränsad hållbarhet (Nötköttsproducent, sydvästra Öland, 2026). Exempelvis beskrivs hur leveranser sker i mindre partier som motsvarar relativt korta tidsperioder av förbrukning, snarare än att byggas upp som långsiktiga lager. Liknande mönster återfinns i andra delar av produktionen, exempelvis gödsel och kemikalier, där inköp planeras nära användningstillfället och i vissa fall sker enligt just-in-time-liknande principer, enligt en potatis- och lökproducent på södra Öland.

Flera lantbrukare beskrev även ett visst beroende av utländsk säsongsarbetskraft under arbetsintensiva perioder, särskilt inom specialgrödor och trädgårdsproduktion. Detta kan innebära ytterligare sårbarheter vid större samhällsstörningar eller begränsningar i rörlighet och transporter.

Trots dessa sårbarheter framträder en viss resiliens på gårdsnivå. Lantbrukarna beskriver strategier såsom lagring av diesel och foder, egen produktion av insatsvaror samt tekniska lösningar för att hantera elavbrott. Exempelvis används traktordrivna generatorer för att upprätthålla elförsörjning vid störningar, vilket dock fortsatt är beroende av tillgång till diesel. I vissa fall finns även samarbete mellan lantbrukare kring resurser som dieseltankar och maskiner, enligt bland annat en mjölkproducent på sydöstra Öland, vilket kan bidra till ökad flexibilitet. Dessa lösningar framstår dock i huvudsak som informella och beroende av lokala relationer snarare än organiserade strukturer. Samtidigt betonas i flera intervjuer att denna resiliens är tidsbegränsad. Lantbrukarna beskriver att de i regel kan hantera kortare avbrott, men att längre störningar snabbt skulle få betydande konsekvenser. Hur länge produktionen kan upprätthållas varierar mellan gårdar, från veckor till i vissa fall några månader, beroende på tillgången till lagrade resurser och produktionens utformning. Tre månader hade i allra flesta fall kunnat gå, men med minskad produktion och minskad effektivitet.

Ekonomiska faktorer framträder som en central begränsning för att stärka beredskapen. Flera lantbrukare beskriver att investeringar i exempelvis energilagring eller utökad lagringskapacitet är kostsamma och svåra att motivera inom ramen för verksamhetens lönsamhet. En insats som dock har diskuterats och till synes investerats mer i är större dieseltankar, men även dessa har en begränsad lagringstid. En lantbrukare på mellersta Öland berättar om att investeringar i exempelvis batterilagring av el övervägts men avstås då de inte bedöms vara ekonomiskt försvarbara. Samtidigt framkommer att investeringar i beredskap ofta behöver vägas mot andra investeringar i produktionen, såsom byggnationer eller maskiner, vilket ytterligare begränsar utrymmet för sådana satsningar. Däremot bidrar sådana investeringar indirekt till ökad beredskap, exempelvis större hallar för ökad lagringskapacitet, eller solceller.

Denna avvägning mellan effektivitet och robusthet uttrycks tydligt i intervjuerna. En lantbrukare på sydvästra Öland beskriver det som: "Det är alltid så att desto mer man garderar sig mot motgången, desto mindre effektivitet har du. Så det är alltid en avvägning mot pålitlighet och effektivitet. Och det är svårt att göra ett argument för pålitlighet i stället mot effektivitet, när det är sådana små marginaler som det är i jordbruk generellt.". Citatet illustrerar hur ekonomiska marginaler i praktiken begränsar möjligheten att prioritera beredskap, även när sårbarheter är kända.

Utöver direkta kostnader lyfter flera lantbrukare att tillgången till stöd och regelverk påverkar möjligheten att genomföra sådana investeringar. I intervjuerna

framkommer att det finns en osäkerhet kring olika stödformer, där exempelvis beredskapsstöd, investeringsstöd och klimatstöd upplevs som komplexa och svåra att överblicka. Nötkött- och fårproducenten på mellersta Öland beskriver hur olika stödformer i praktiken kan konkurrera med varandra, där möjligheten att söka ett stöd kan utesluta ett annat. Detta skapar osäkerhet kring vilka investeringar som är möjliga och bidrar till att åtgärder som skulle kunna stärka beredskapen i vissa fall skjuts upp eller inte genomförs. I intervjuerna framkommer att beredskapsstöd i liten utsträckning har utnyttjats av lantbrukarna. I vissa fall uppger lantbrukare att de inte har sökt sådant stöd alls, samtidigt som andra stödformer, såsom investerings- och klimatstöd, är mer etablerade.

Även institutionella faktorer, såsom tillståndsprocesser och regelverk, framträder som en begränsning. I flera intervjuer berörs frågor kopplade till vatten och bevattning, där möjligheten att anlägga bevattningsdammar eller säkra vattenförsörjning upplevs som begränsad. I vissa fall handlar det om brist på tillgängliga vattenresurser på den egna marken, medan det i andra fall rör administrativa hinder eller kostnader kopplade till tillståndsprocesser. Detta innebär att åtgärder som skulle kunna stärka produktionens långsiktiga robusthet inte alltid är genomförbara i praktiken.

Intervjun med en KRAV-certifierad lantbrukare visar på ett delvis annorlunda förhållningssätt till beroenden i produktionen. Här framträder en medveten strategi att minska beroendet av externa insatsvaror, särskilt genom att producera eget foder och undvika inköp av kraftfoder. Lantbrukaren beskriver detta tydligt genom att konstatera: "Jag vill inte vara beroende av fodertillverkare". Detta är ett sätt att öka resiliensen och minska sårbarheten, där målet är att inte vara beroende av externa leverantörer och vara självförsörjande. Samtidigt framgår att produktionen fortfarande är integrerad i bredare system, exempelvis genom att kött transporteras till slakt på fastlandet och vissa insatsvaror, såsom hönskött, köps in vid behov. Denna typ av produktion kan därmed tolkas som mer självförsörjande i vissa led, men fortsatt beroende av externa strukturer för att fungera i sin helhet. Intervjun indikerar samtidigt att resiliensen i hög grad bygger på ett aktivt och långsiktigt arbete från lantbrukarens sida, där produktionen kontinuerligt anpassas för att minska externa beroenden och skapa större handlingsutrymme vid störningar.

5.3 Gotland – offentliga aktörers och förädlingsindustrins perspektiv på livsmedelsberedskap

Bland de offentliga aktörerna och de storskaliga förädlingsindustrierna (Region Gotland, Länsstyrelsen, Arla och slakteriet Protos) råder en konsensus kring öns

infrastrukturella utsatthet. Aktörerna är eniga om att logistiken, och i synnerhet färjetrafiken, utgör det i särklass största säkerhetspolitiska hotet mot livsmedelsförsörjningen. Eftersom Gotland producerar långt mer mat än vad de lokala invånarna kan konsumera, blir ett avbrott i exporten omedelbart förödande (Livsmedelsverket, 2016). Arlas platschef beskriver de enorma volymerna: "Skulle man räkna om kalorivärdet i mjölken som finns på Gotland så skulle vi med lätthet kunna vara 90 000 gotlänningar och bara dricka mjölk" (Platschef på Arla, 2026). Länsstyrelsen instämmer i sårbarhetsbilden och definierar flaskhalsen rakt på sak: "En dimensionerande faktor för civilförsvaret på Gotland är färjan [...] Går inte färjan stannar Gotland" (Länsveterinär på Gotland, 2026).

För det gotländska slakteriet, Protos, är beroendet av yttre logistik existentiellt. Inköpschefen förklarar att anläggningen helt bygger på att enorma mängder kött ständigt forslas ut till konsumenterna på fastlandet: "Drygt en 85–90 % av det vi producerar i den här anläggningen går ju till fastlandet" (Inköpschef på Protos, 2026). Vid en militär eller civil avspärrning menar slakteriet att det kvittar hur mycket kött de förmår producera i Visby, då lagren snabbt fylls: "Går det ingen färja så spelar det ingen roll om vi pytsar ut för det kommer bara ner till hamnen och sen står det där" (Inköpschef på Protos, 2026). Inköpschefen lyfter därför fram ett akut behov av att börja planera för alternativa logistikflöden i en krissituation, och efterlyser samtal kring flygtransporter: "Vad händer med flyget? [...] Skulle man kunna få hit godsflyg som man kan lasta och köra med istället" (Inköpschef på Protos, 2026). Utan bränsleleveranser via båt fallerar dessutom slakteriets förmåga att överhuvudtaget hämta djuren från de gotländska lantbrukarna: "Utan bränsle kan vi inte köra några bilar. Utan bilar kan vi inte hämta några djur" (Inköpschef på Protos, 2026).

Även internt inne i förädlingsleden saknas fysisk kapacitet för att klara längre avbrott. Slakteriet är en extremt resurskrävande processindustri som förbrukar "ungefär 200 kubikmeter" vatten om dagen. Anläggningens befintliga reservkraft kan i dagsläget endast driva de allra mest akuta kylsystemen under en mycket begränsad tidsperiod, "en timme kanske knappt" (Inköpschef på Protos, 2026). För att höja anläggningens beredskap överväger slakteriet framtida investeringar i vattenförsörjningen, som UV-filter" och att eventuellt anlägga "en bevattningsdamm" eller "borra egna brunnar (Inköpschef på Protos, 2026). Däremot bedöms strategin att hålla massiva egna beredskapslager av förbrukningsmaterial (såsom plast och emballage) som en svår väg framåt, eftersom sådana fysiska buffertar upplevs som "jättestort och kapitalbindande" (Inköpschef på Protos, 2026).

Bland de utvalda aktörerna framgår det att den formella planeringen kring ekonomiska flöden och vilket konkret beredskapsansvar företagen faktiskt ska ha haltar något. Detta förklaras delvis av att staten ännu inte har kunnat vara fullt ut tydlig med vilken finansieringsmodell som ska gälla för enskilda företags beredskapsinsatser. Tillväxtchefen på Region Gotland uttrycker förståelse för företagens önskemål om tydlighet i frågan: "Beredskapsarbetet är fortfarande under uppbyggnad när det gäller vem som har ansvar och vem som tar kostnader till exempel för lagring. Företag har oftast inte resurserna att bygga nya utrymmen i olika beredskapssyften" (Tillväxtchef på Region Gotland, 2026). Region Gotland medger med viss självkritik att myndigheterna på ön ibland "förlitar oss lite för mycket på dem [lantbrukarna], mycket på grund av att vi som myndigheter i jämförelse med större regioner och kommuner på fastlandet ibland är resurssvaga". Samtidigt understryks det att det likväl är "helt nödvändigt att företag medverkar till sin egen beredskap och därigenom även samhällets beredskap" (Tillväxtchef på Region Gotland, 2026).

Detta glapp mellan förväntat samhällsansvar och faktisk finansiering illustreras tydligt av de skillnader som finns mellan olika livsmedelsaktörer. På mjölksidan kan det storskaliga kooperativet Arla fungera som en finansiell krockkudde för sina medlemmar. Platschefen vittnar om en garantimodell där "bönderna ska alltid få betalt för mjölken de har producerat, även om de skulle tvingas hälla ut den" under en kris (Platschef på Arla, 2026). För köttproducenterna saknas emellertid ett motsvarande ekonomiskt skyddsnät, då slakteriet Protos är ett privat aktiebolag som styrs strikt av marknadens villkor: "Vi måste ha en transport till fastlandet för det handlar ju också om ett pengaflöde [...] Skulle vi inte kunna slakta på fyra, fem dagar. Ja, det vore ju förödande rent ekonomiskt" (Inköpschef på Protos, 2026).

Krockar kring lagstiftning, hygienkrav och undantag i kris. Ett centralt och genomgående fynd i empirin är den uppenbara konflikten mellan myndigheternas krav på att upprätthålla fredstida lagstiftning och lantbrukarnas önskan om flexibilitet i en krissituation. Från Länsstyrelsens håll betonas att lagstiftningen kring smittskydd och livsmedelssäkerhet gäller fullt ut även vid svåra samhällsstörningar. Detta får direkt stöd i nationella riktlinjer som fastslår att livsmedelskontroller och hygienkrav aldrig kan kompromissas bort, inte ens under höjd beredskap (Livsmedelsverket, 2023). Länsstyrelsen avvisar därför de idéer som kommit från lantbrukarna om att snabbt lösa flaskhalsar genom att upprätta mobila gårdsslakterier: "Vem ska driva dem och vem äger dem? [...] Det är inte bara att de ska finnas, de ska ju drifas och lagstiftningen gäller ju" (Länsveterinär på Gotland, 2026).

Ett återkommande missförstånd som länsstyrelsen lyfter fram rör förväntningarna på begreppet "samhällsviktig verksamhet". Länsstyrelsen betonar att livsmedelsproduktionen visserligen är en absolut central och samhällsviktig funktion, men att denna status inte innebär att de rent tekniska begränsningarna i elnätet försvinner vid ett stort strömavbrott. Elnätet kan oftast inte detaljstyras på ett sådant sätt att enbart specifika gårdar eller slakterier skyddas från ett bortfall när ett helt område släcks ner. Livsmedelsaktörerna måste därmed ta ett stort eget ansvar för sin reservkraft och kan inte förlita sig på att det offentliga rent tekniskt kan styra strömmen till just deras verksamhet framför andra: "Vissa tror att någon kommer att trycka på knappen för ett visst antal företag. Och sedan blir det svart, och så är det inte" (Länsveterinär på Gotland, 2026).

Länsstyrelsen riktar dock även viss självkritik mot myndigheternas egen krisplanering i stort. Man menar att beredskapsfrågorna ofta lyfts till en så abstrakt och övergripande nivå att de verkliga, konkreta problemen ute på gårdarna – såsom specifika smittorisker eller utmaningar med djurvälstånd – glöms bort. När Länsstyrelsen beskriver att frågor riskerar att "tvättas bort" på en hög nivå, menar de att de praktiska detaljerna suddas ut och försvinner i den byråkratiska teorin. Den centrala kritiken rör svårigheten att knyta ihop gårdens fysiska verklighet med dess sociala funktion. För att primärproduktionens övergripande sociala och samhällsviktiga funktion (att producera mat till befolkningen) ska kunna upprätthållas i en kris, är den helt beroende av att de fysiska, resursmässiga och logistiska förutsättningarna på gårdsnivå fungerar.

Slakteriet Protos ställer sig tydligt bakom Länsstyrelsens strikta hållning och förkastar uppfattningen om att de specifika hygienkraven skulle sänkas under en kris: "Lagen kommer inte att göras lättare [...] den ska fungera exakt likadant. Man ska tvätta" (Inköpschef på Protos, 2026). Inköpschefen medger dock att hygien och tvätt innebär en massiv logistisk utmaning vid en samhällsstörning eftersom "grisslakten är ju mer vattenkrävande". I ett extremt läge där vattenkvaliteten eller tillgången sviktar skulle slakteriet tvingas söka akuta tekniska undantag med myndigheterna, för att kunna fortsätta slakta lagligt (Inköpschef på Protos, 2026).

Både Länsstyrelsen och slakteriet utgår således uttryckligen ifrån att det är just den gällande hygien- och livsmedelslagstiftningen som sätter de odiskutabla ramarna under en kris. Här uppstår dock en tydlig normativ krock mellan aktörernas olika logiker. Även när de ställs inför samma problematik kring en allvarlig samhällsstörning, hanterar de situationen utifrån helt olika utgångspunkter. Medan myndigheter och industri planerar utifrån en byråkratisk logik – där lagstiftningen ses som absolut och måste följas oavsett störningens

grad (Livsmedelsverket, 2023) applicerar lantbrukarna en krass överlevnadslogik. För att illustrera den absoluta brytpunkten där deras pragmatiska handlingsutrymme (Giddens, 2003) måste ta över från byråkratin, drar lantbrukarna ofta sina resonemang hela vägen till ett regelrätt krig. Krocken består därmed i att myndigheterna förväntar sig full laglydnad oavsett krisens djup, medan lantbrukarnas pragmatism bygger på en förväntan om att de strikta hygienreglerna måste bli "självlösande" när överlevnaden väl ställs på sin spets.

5.4 Öland – offentliga aktörers och LRF:s perspektiv på livsmedelsberedskap

Intervjuerna med utvalda aktörer på Öland, LRF Syd, Länsstyrelsen Kalmar län samt Region Kalmar län och IUC Livsmedelsutveckling Sydost, visar att livsmedelsberedskapen präglas av ett pågående utvecklingsarbete där ansvar, roller och praktiska lösningar ännu inte är fullt ut etablerade. Samtidigt framträder en relativt samstämmig bild av centrala sårbarheter och förutsättningar i systemet. Arbetet beskrivs i nuläget främst handla om planering, samordning och strategisk utveckling, snarare än etablerade operativa lösningar.

På regional och myndighetsnivå framställs livsmedelsberedskap som en tvärssektoriell fråga som omfattar lantbruk, vatten, energi och krisberedskap. Länsstyrelsen beskriver hur arbetet organiserats genom styr- och arbetsgrupper för att hantera denna komplexitet, men betonar att arbetet fortfarande befinner sig i ett uppbyggnadsskede. Region Kalmar län framhåller samtidigt att beredskapsfrågan fått ökad tyngd i den nya livsmedelsstrategin, särskilt i ljuset av förändrat omvärldsläge, men att konkreta åtgärder i stor utsträckning återstår att implementera.

Samverkan lyfts som en central förutsättning, men framstår i praktiken som ojämn och delvis personberoende. Kontakten mellan offentliga aktörer och lantbrukare sker ofta indirekt via organisationer. LRF Syd beskriver sin roll som påverkansinriktad och medlemsstyrd, där beredskapsfrågor har fått ökad efterfrågan, både inifrån och utifrån organisationen, de senaste åren. När det gäller sårbarheter råder stor samsyn mellan aktörerna. Energiförsörjning framstår som särskilt kritisk, där en representant från LRF uttrycker att "det är energi... både i form av el och diesel" som utgör den största sårbarheten. Transportberoendet lyfts också som centralt, där Ölandsbron utgör en tydlig flaskhals för både inflöde av insatsvaror och utflöde av livsmedel, enligt Länsstyrelsen. Frågan om utökad lokal förädlingskapacitet ges däremot relativt liten plats i aktörernas resonemang.

Vidare framträder vattenförsörjningen som en konkret och återkommande utmaning, där i princip årlig torka och låga grundvattennivåer beskrivs som ett långvarigt problem i länet. Detta framställs inte som en enskild kris, utan som en strukturell förutsättning för jordbruket på Öland. Som en representant från Länsstyrelsen uttrycker det: “det är inte alltid bara scenariokrig [...] utan det är ju det här med torka”. Länsstyrelsen lyfter samtidigt att åtgärder som bevattningsdammar ofta uppfattas som svåra att genomföra av lantbrukare, trots att de i många fall bedöms vara möjliga inom rådande regelverk. En ytterligare sårbarhet rör livsmedelskedjans struktur. Bristen på lokal förädling innebär att stora delar av produktionen är beroende av vidare hantering på fastlandet, exempelvis att mjölk transporteras till mejeri och djur till slakt. Detta innebär att Ölands livsmedelsproduktion i hög grad är funktionellt integrerad med fastlandets infrastruktur och förädlingskapacitet.

En central problematik rör relationen mellan ansvar och förutsättningar. I intervjuerna med Länsstyrelsen Kalmar län och LRF Syd framställs livsmedelsproduktionen som en samhällsviktig funktion som behöver kunna upprätthållas även vid kris. Samtidigt betonar LRF att lantbrukare är företagare med begränsade ekonomiska möjligheter att bära ett långtgående beredskapsansvar. Som en representant uttrycker det: “[...] man kan inte kräva att man till varje pris ska fortsätta producera livsmedel”. Samtidigt lyfts arbetskraften som en potentiell sårbarhet, särskilt kopplad till krigsplacering och mobilisering, där det finns en oro för att både lantbrukare och anställda kan tas i anspråk för andra samhällsfunktioner. Intervjuerna visar därmed att flera aktörer beskriver en utmaning i att förena beredskapspolitiska ambitioner med lantbrukarnas praktiska och ekonomiska förutsättningar.

6 Analys

I detta kapitel analyseras studiens empiriska resultat (från kapitel 5) med hjälp av det teoretiska ramverket från kapitel 3. Analysen fokuserar på hur både lantbrukare och relevanta offentliga och privata aktörer uppfattar livsmedelsberedskapens sårbarheter, ansvarsfördelning och handlingsutrymme. Särskilt analyseras relationen mellan lantbrukarnas praktiska erfarenheter och myndigheters, organisationers och förädlingsaktörers institutionella perspektiv på beredskap.

Resultaten från både Gotland och Öland indikerar tydligt att primärproduktionen och den storskaliga förädlingsindustrin präglas av en teknisk och strukturell sårbarhet. Denna sårbarhet bör analytiskt inte förstås som ett lokalt misslyckande hos de enskilda lantbrukarna eller företagen, utan som ett ofrånkomligt symptom på att aktörerna är inbäddade i ett makrosystem som under decennier har optimerats för ekonomisk effektivitet snarare än krisberedskap (Christopher, 2016; RISE, 2026).

Detta nationella och globala paradigmen innebär att de lokala producenterna på öarna verkar inom strukturer som i hög grad bygger på kontinuerliga flöden av insatsvaror och fungerande logistik. När det svenska livsmedelssystemet blivit beroende av omedelbar tillförsel av insatsvaror i synnerhet importerad el, drivmedel, foder och reservdelar skapas en inneboende skörhet. Sårbarheten tar sig olika uttryck beroende på öarnas geografiska och organisatoriska natur, även om graden av utsatthet är allvarlig på båda öarna.

På Öland är sårbarheten nära kopplad till fastlandet genom beroendet av Ölandsbron, bristen på lokal förädlingskapacitet, såsom egna storskaliga slakterier, samt fokuset på exportinriktade specialgrödor gör att öns primärproduktion i praktiken fungerar som en helt integrerad del av Kalmar läns och Sveriges övergripande logistiknätverk. Denna bild stöds även av tidigare studier som beskriver Ölands beroende av regional infrastruktur och logistik (Oxford Research, 2024; Länsstyrelsen Kalmar län, 2026). Uppgifter om den begränsade slakterikapaciteten återfinns också i ATL (2026). På Gotland är sårbarheten i stället förskjuten till ett senare led i livsmedelskedjan. Här finns visserligen en lokal och massiv förädlingsindustri i form av mejerier och slakterier, men denna är fundamentalt beroende av yttre infrastruktur på två fronter. Å ena sidan skapar anläggningarnas enorma el- och vattenförbrukning en utpräglad känslighet för tekniska avbrott (Inköpschef på Protos, 2026). Å andra sidan har Gotland ett exportberoende i form av färjetransporten, vilket utgör ett hot vid ett färjestopp i samma utsträckning som Öland är beroende av bron.

6.1 När myndighetslogik möter gårdspraktik

Intervjuerna visar att samverkan kring livsmedelsberedskap och informationsutbyte uppfattas som central av flera aktörer, men att den i praktiken delvis är personberoende. Detta ligger i linje med tidigare regionala strategier där samverkan mellan offentliga aktörer, organisationer och producenter lyfts som viktig för livsmedelssystemets utveckling och krisförmåga (Region Kalmar län, 2016).

Samtidigt tyder intervjuerna på att kontakten mellan offentliga aktörer och lantbrukare ofta sker indirekt via organisationer såsom LRF, snarare än genom direkt dialog med enskilda producenter. Detta kan förstås som att formella strukturer och organisationer fungerar som viktiga mellanled i beredskapsarbetet. Intervjuerna visar dock även att samverkan i praktiken ofta bygger på lokala nätverk, personliga kontakter och enskilda aktörers engagemang, vilket visar att informella och lokalt förankrade relationer har stor betydelse för hur beredskap organiseras i praktiken. Detta tyder på att både offentliga och privata aktörer delar uppfattningen att samverkan är central för livsmedelsberedskapen, även om ansvar och praktisk organisering fortfarande framstår som delvis otydliga.

Ur lantbrukarnas perspektiv (bottom-up) är det fysiska handlingsutrymmet på gårdsnivå starkt kringskuret av resursberoenden, framför allt el och drivmedel. För en mjölkproducent är vattenförsörjningen kritisk vid ett elavbrott, då gården gör av med "ungefär 20 kubik per dygn" (Mjölkproducent, mellersta Gotland, 2026). Inom grisproduktionen är tidsfristen kort vid uteblivna bränsleleveranser: "Det är två veckor kan vi säga. För då är dieseln slut" (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026). Denna brist på teknisk resiliens visar tydligt hur den enskilde lantbrukarens agens begränsas av yttre logistiska system som de själva saknar makt över.

6.2 Den regelstyrande makten och det institutionella landskapet (Top-down)

I kontrast till lantbrukarnas gräsrotsperspektiv framträder det offentliga och byråkratiska landskapet, vilket tydligt styrs utifrån ett top-down-perspektiv. Staten, genom aktörer som Länsstyrelsen och Livsmedelsverket, utövar sin samhällseliga kontroll genom det som Giddens (2003) benämner som regelstyrande makt. Denna makt manifesteras i myndigheternas principfasta hållning att fredstida lagstiftning – i synnerhet kring smittskydd, hygien och

livsmedelskontroller – utgör absoluta och odiskutabla ramar som måste upprätthållas även under höjd beredskap. Syftet (top-down) är att skydda befolkningen från sekundära kriser, såsom massiva sjukdomsutbrott orsakade av kontaminerad mat, vilket skulle riskera att få sjukvårdssystemet att kollapsa (Livsmedelsverket, 2023).

Samtidigt visar intervjuerna att flera offentliga aktörer delar lantbrukarnas problembild kring energi, transporter och logistiska beroenden. Konflikten handlar därmed inte främst om huruvida sårbarheterna existerar, utan om hur ansvar, resurser och regelverk ska hanteras under en allvarlig samhällsstörning. Intervjuerna tyder samtidigt på en skillnad mellan institutionella och praktiska perspektiv på beredskap, där offentliga aktörer främst diskuterar strategisk samordning och processer, medan lantbrukarna beskriver konkreta materiella gränser kopplade till exempelvis diesel, vatten och djurhållning. Konflikten i materialet framstår därmed inte enbart som en motsättning mellan myndigheter och lantbrukare, utan snarare som ett uttryck för hur hela livsmedelssystemet präglas av fragmenterat ansvar och begränsat handlingsutrymme på flera nivåer. Medan lantbrukarna begränsas av ekonomiska och materiella beroenden, begränsas offentliga aktörer av institutionella strukturer, regelverk och otydliga mandat. Detta skapar en situation där beredskapsansvaret i praktiken riskerar att hamna mellan olika aktörer och nivåer i systemet.

Samma makt- och strukturanalys är i allra högsta grad applicerbar på beredskapen kring el, vatten och bränsle, vilket utgör den mest kritiska flaskhalsen för primärproduktionen (se avsnitt 5.1). Enligt Giddens (2003) begränsas aktörers handlingsutrymme av de yttre makrostrukturer de verkar inom. I detta fall utgörs strukturerna av ett nationellt "just-in-time"-system och ett fundamentalt importberoende av drivmedel, vilket skapar en extrem utsatthet på gårdsnivå. Den regelstyrande makten (top-down) begränsar här lantbrukarnas handlingsutrymme genom exempelvis byråkratiska trösklar för att ta del av statliga beredskapsstöd, eller tekniska restriktioner från lokala elbolag som förhindrar gårdar från att installera egen "ö-drift" (se avsnitt 5.1). Dessa strukturella hinder begränsar i praktiken lantbrukarens reella möjlighet att proaktivt säkra sin egen tekniska resiliens.

Som en motvikt till denna strukturella låsning kring de fysiska resurserna, visar empirin att lantbrukarna på båda öarna i stället kompenserar bristerna på el, vatten och bränsle med en stark social resiliens och pragmatisk problemlösning (se avsnitt 5.2). Genom lokal samverkan – såsom att låna traktordrivna reservelverk av varandra, medvetet planera för ransonering av diesel, eller förlita sig på kooperativa nätverk för nödvatten – utövar lantbrukarna en bottom-up-baserad

agens. De nyttjar den allokerande makt (kontrollen över de praktiska, materiella resurserna) de faktiskt besitter för att skapa ett eget handlingsutrymme i krisen (Giddens, 2003). Denna lokala handlingsförmåga underlättas av just den geografiska isoleringen, där erfarenheten av att vara ett ö-samhälle har tvingat fram en stark och outhärlig kultur av grannsamverkan (se avsnitt 5.4).

6.3 Resiliens i ett system byggt för effektivitet

Intervjuerna visar att livsmedelssystemet på Gotland och Öland präglas av betydande strukturella beroenden, vilket skapar en hög sårbarhet vid längre samhällsstörningar, vilket även tidigare forskning har visat (Oxford Research, 2024). Samtidigt framkommer i intervjuerna att lantbruket i viss mån är anpassningsbart vid kortare störningar, exempelvis genom flexibilitet i produktionen och lokala lösningar. Detta kan tolkas som en form av resiliens på gårdsnivå. Däremot visar både intervjuer och tidigare analyser att systemet som helhet är mindre robust vid längre kriser, då det bygger på kontinuerliga flöden av resurser snarare än lagerhållning och redundans (Region Kalmar län, 2016). Denna kombination av lokal anpassningsförmåga och strukturell sårbarhet tyder på att resiliensen i systemet är ojämnt fördelad, där enskilda aktörer kan hantera kortsiktiga störningar, medan systemet i stort har begränsad kapacitet att hantera längre avbrott.

Trots att det formella handlingsutrymmet är begränsat, uppvisar aktörerna på båda öarna en utpräglad förmåga till anpassning och lokal problemlösning. Denna sociala resiliens tycks till stor del vara sprungen ur en gemensam "ö-mentalitet". På Gotland uttrycks en stark vana vid att yttre system fallerar: "vi är ju på ett sätt vana att klara oss själva. Båten kan, ja, den kanske inte alltid går som planerat" (Mjolkproducent, mellersta Gotland, 2026). Även från offentligt håll bekräftas denna lokala förmåga, där Tillväxtchefen på Region Gotland konstaterar att man är "våldigt bra på att snabbt samlas och hitta lösningar när det 'skorpar till sig'" (Tillväxtchef på Region Gotland, 2026). Liknande tankegångar återfinns på Öland, där lantbrukare proaktivt identifierar små lokala hamnar, som Degerhamn, som alternativa utvägar om bron skulle stängas (Potatis- och lökproducent, södra Öland, 2026).

Med hjälp av Giddens (2003) begreppsapparat kan detta förstås som att lantbrukarna i kris mobiliserar en stark agens och nyttjar sin allokerande makt (kontrollen över de fysiska resurserna och maten). Detta exemplifieras tydligt genom den överlevnadspragmatism som framträder i empirin. I ett nödläge ser gotländska producenter sina djur som en resilienshöjande buffert, där "ett levande lager är väl det bästa lagret" (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026). På Gotland

fungerar även stora aktörer som Arla som en krockkudde (resiliens) som knyter samman gårdarna; "vi blir som ett minisamhälle ju", förklarar Arlas platschef, som betonar att kooperativet kan låna ut vattensläp och garantera betalning även om mjölk måste hållas ut (Platschef på Arla, 2026).

Denna allokerande makt yttrar sig tydligt när lantbrukarna i tanken omdefinierar sina resurser utifrån ett krisscenario. De överfulla djurstallar som i fredstid skulle utgöra ett akut logistiskt och djurskyddsmässigt problem vid ett stängt slakteri, omtolkas snabbt av producenterna till att vara ett strategiskt "levande lager" av mat. Denna gräsrotsbaserade agens speglar en överlevnadsrationalitet som också får medhåll i nationella makroanalyser, där de producerande djuren beskrivs som en av landets mest avgörande resilienshöjande resurser under en avspärning (Livsmedelsverket & Jordbruksverket, 2025).

Den sociala och ekonomiska resiliensen förstärks ytterligare av kooperativa organisationsformer. Analysen av empirin från Gotland visar hur kooperativ som Arla fungerar som trygghetskapande institutioner. Genom att garantera mjölkproducenterna betalning även om mjölken måste kasseras vid ett transportstopp, utövar kooperativet en kollektiv transformativ kapacitet (Giddens, 2003) som drastiskt utökar den enskilde lantbrukarens ekonomiska handlingsutrymme i en kris (Platschef på Arla, 2026). Hos privata aktörer inom den mer marknadsutsatta köttindustrin saknas motsvarande finansiella skyddsnät, vilket blottlägger hur sårbarheten varierar beroende på vilken ekonomisk struktur som omger den enskilda producenten (Inköpschef på Protos, 2026).

6.4 Handlingsutrymme, agens och beredskapens ansvar

Intervjuerna visar att lantbrukets möjlighet att upprätthålla produktionen i kris begränsas av ekonomiska och strukturella förutsättningar. Samtidigt finns en tydlig förväntan från samhället att livsmedelsproduktionen ska upprätthållas även vid allvarliga störningar. Detta speglar en situation där en betydande del av den praktiska beredskapen förutsätter åtgärder på gårdsnivå, exempelvis investeringar i diesellagring, reservkraft, egen foderproduktion och olika former av lagringskapacitet. Flera lantbrukare beskrev samtidigt att sådana investeringar är kostsamma och svåra att motivera ekonomiskt utan stödinsatser eller långsiktig lönsamhet. Detta kan förstås i relation till lantbrukets roll inom totalförsvaret, där livsmedelsproduktion betraktas som en samhällskritisk funktion (SVA m.fl., 2024).

Samtidigt visar intervjuerna att faktorer som lönsamhet, tillgång till arbetskraft och risk för krigsplacering påverkar möjligheten att agera i en krissituation.

Exempelvis beskrev flera lantbrukare att beredskapsinvesteringar ofta måste vägas mot verksamhetens ekonomiska hållbarhet, samtidigt som vissa uttryckte osäkerhet kring vilket ansvar de faktiskt förväntas ta inom totalförsvaret. Detta indikerar att lantbrukarnas handlingsutrymme formas i ett spänningsfält mellan politiska förväntningar och ekonomiska realiteter. Utan lantbrukarnas aktiva deltagande och förståelse för sin roll i totalförsvaret riskerar formella beredskapsplaner att få begränsad praktisk förankring.

6.5 Byråkratins tröghet och den normativa kriskonflikten

Det mest centrala fyndet i studien är den tydliga spänningen – och maktförhandlingen – mellan top-down-styrning (stat och myndighet) och bottom-up-perspektivet (lantbrukarna). Å ena sidan förväntar sig staten en hög grad av egenberedskap. Å andra sidan upplever lantbrukarna på båda öarna att de strukturella förutsättningarna och byråkratin hindrar dem från att utöva denna agens.

Ett tydligt exempel är utformningen av statliga beredskapsstöd. Lantbrukarna upplever att stöden ofta missar de verkliga utgifterna, exempelvis genom att finansiera själva dieseltanken men inte den stora likviditet som krävs för att faktiskt fylla den (Lammproducent, södra Gotland, 2026). Dessutom beskrivs byråkratins tröghet och långa handläggningstider som direkta hinder för resiliens, vilket leder till att vissa lantbrukare avstår från att söka stöd på grund av tidsbrist eller tvingas ta risken att finansiera akuta investeringar själva (Mjolkproducent, mellersta Gotland, 2026; Grisproducent, mellersta Gotland, 2026). Det institutionella perspektivet (top-down) präglas dock av en viss självkritik. Länsveterinären på Gotland medger att myndigheternas abstrakta planering ofta frikopplas från lantbrukets fysiska verklighet, vilket gör att konkreta utmaningar – såsom omöjligheten att upprätthålla vattenkrävande hygienkrav vid elavbrott eller hanteringen av överfulla stallar – lätt glöms bort (Länsveterinär på Gotland, 2026). Detta illustrerar hur top-down-styrningen misslyckas med att bryta ner de nationella direktiven till gårdens faktiska handlingsutrymme. Denna lokala problematik bekräftas även på ett bredare nationellt plan av Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), som belyser paradoxen i att en extremt prispressad civil sektor förväntas axla tunga delar av totalförsvarets försörjningsansvar utan adekvat kostnadstäckning (Milestad, Öhlund & Marklund, 2025).

Denna systemkrock kulminerar i en normativ konflikt gällande lagstiftning i kristid. Länsstyrelsen utövar en regelstyrande makt och betonar att lagar kring smittskydd och livsmedelssäkerhet gäller fullt ut i kris för att förhindra sjukdomsutbrott (Länsveterinär på Gotland, 2026). Lantbrukarna beskriver i

stället ett behov av pragmatiska undantag för att kunna upprätthålla produktionen i en krissituation. En köttproducent konstaterar krasst: "Det finns ingen som kan kontrollera djurskyddet vid en krigssituation, det blir självlösande på något sätt" (Lammproducent, södra Gotland, 2026). Konflikten illustreras kanske allra tydligast av en grisproducent: "Skulle det bli krig liksom ute på marken och så skulle vi stå inne och tvätta? Jag tror inte på riktigt att det kanske är det mest prioriterade" (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026).

Intervjuerna visar samtidigt att beredskap i praktiken ofta framstår som ett ansvar som förutsätts på gårdsnivå, trots begränsade ekonomiska möjligheter att bära kostnaderna. I intervjuerna framträder beredskap som något som förväntas finnas, men som i praktiken konkurrerar med krav på lönsamhet och effektivitet. Detta blir särskilt tydligt i lantbrukarens resonemang i 5.2 om att ökad gardering mot störningar samtidigt innebär minskad effektivitet. Beredskap framstår därmed inte som ett neutralt tekniskt tillägg, utan som en kostnad som någon måste bära. Både lantbrukare och relevanta aktörer tycks därmed dela uppfattningen att dagens livsmedelssystem är sårbart, men intervjuerna visar samtidigt att det råder osäkerhet kring vem som i praktiken ska bära kostnaderna och ansvaret för ökad beredskap.

Denna konflikt kan också förstås som ett uttryck för ett bredare avstånd mellan samhälle och livsmedelsproduktion. Flera informanter pekar på att beslutsfattare och konsumenter inte alltid förstår de flöden, tidsramar och volymer som lantbruket bygger på. När mat förstås som en självklar konsumtionsvara i butik snarare än som resultatet av en resurskrävande och tidsbunden produktionsprocess, riskerar de bakomliggande beroendena, såsom energi, transporter, insatsvaror och arbetskraft, att osynliggöras.

Detta kan förstås i relation till hur livsmedelssystemet i fredstid är organiserat utifrån marknadslogik, där produktionen styrs av lönsamhet snarare än beredskap. Som Eriksson (2018) visar finns det i ett marknadsbaserat system ingen självklar koppling mellan vad som produceras och vad som behövs i en krissituation, vilket innebär att produktionen inte nödvändigtvis är anpassad för att möta samhällsbehov i kris. Detta innebär att investeringar i robusthet och beredskap riskerar att nedprioriteras, då de inte är ekonomiskt motiverade under normala förhållanden.

Samtidigt begränsas lantbrukarnas handlingsutrymme av ekonomiska och byråkratiska hinder kopplade till att bygga beredskap i fredstid. Trots att SVA (2024) rekommenderar lagerhållning och teknisk resiliens försvåras sådana investeringar av långa handläggningstider och krav på hög egen likviditet (Lammproducent, södra Gotland, 2026; Mjölksproducent, mellersta Gotland,

2026). Detta illustrerar ett tydligt glapp mellan nationella beredskapsambitioner och primärproduktionens ekonomiska verklighet, där en marknadsutsatt sektor förväntas bära ett omfattande beredskapsansvar (Milestad, Öhlund & Marklund, 2025).

6.6 Jämförelse i livsmedelsberedskap mellan Gotland och Öland

Empirin visar att både Gotland och Öland präglas av ett starkt beroende av transporter, energi och externa insatsvaror. På båda öarna beskrivs livsmedelsproduktionen som uppbyggd kring kontinuerliga flöden snarare än omfattande lagerhållning, vilket innebär att även kortare avbrott snabbt påverkar produktionen (Grisproducent, mellersta Gotland, 2026; Nötköttsproducent, sydvästra Öland, 2026). Samtidigt framträder skillnader i hur dessa beroenden organiseras och vilka delar av livsmedelskedjan som utgör de främsta flaskhalsarna.

På Öland framstår avsaknaden av lokal förädlingskapacitet som central. Flera lantbrukare beskriver hur både mjölk och djur är beroende av transporter till fastlandet via Ölandsbron (Mjolkproducent, sydöstra Öland, 2026). På Gotland finns däremot både mejeri och slakteri på ön, men aktörerna beskriver samtidigt ett starkt beroende av färjetrafiken för export av produkter och införsel av insatsvaror (Platschef på Arla, 2026; Inköpschef på Protos, 2026). Skillnaden ligger därmed främst i var i kedjan sårbarheten koncentreras.

Vidare skiljer sig vattenfrågan åt mellan öarna. På Gotland framträder vatten främst som ett akut driftberoende inom mjölk- och slaktproduktion, där stora mängder vatten krävs dagligen för att upprätthålla verksamheten (Mjolkproducent, mellersta Gotland, 2026; Inköpschef på Protos, 2026). På Öland kopplas vattenfrågan i större utsträckning till återkommande torka, bevattning och långsiktig tillgång till vattenresurser (Länsstyrelsen Kalmar län, 2026).

Empirin visar även skillnader i hur beredskap uttrycks på gårdsnivå. På Gotland återkommer resonemang kring att "klara sig själva", använda egna resurser och hantera en eventuell avspärrning pragmatiskt (Mjolkproducent, mellersta Gotland, 2026; Grisproducent, mellersta Gotland, 2026). På Öland är resonemangen oftare kopplade till lagringskapacitet, investeringar och skillnader mellan olika gårdars förutsättningar att hantera störningar över tid.

Empirin tyder samtidigt på att beredskapsfrågor i högre grad är närvarande i intervjuerna på Gotland än på Öland. På Gotland återkommer flera aktörer till öns

geografiska isolering och färjeberoendet som en del av vardagen, där störningar i transporter beskrivs som något man redan i fredstid måste förhålla sig till (Mjolkproducent, mellersta Gotland, 2026; Länsveterinär på Gotland, 2026). Detta framträder exempelvis i resonemang om att “klara sig själva”, behovet av större buffertar och diskussioner kring alternativa transportlösningar vid avspärrning (Inköpschef på Protos, 2026). På Öland framträder också en medvetenhet kring sårbarheter kopplade till Ölandsbron och transporter, men beredskap diskuteras i större utsträckning i relation till investeringar, resurser och gårdarnas individuella förutsättningar. I och med Ölandsbrons existens är beredskapsfrågorna i ett ö-perspektiv inte lika utpräglade på Öland som det är på Gotland. Samtidigt visar empirin tydliga likheter mellan öarna. På både Gotland och Öland beskrivs investeringar i beredskap som ekonomiskt svåra att motivera inom ramen för dagens jordbruksekonomi (Lammproducent, södra Gotland, 2026; Nötköttproducent, sydvästra Öland, 2026). Beredskap framträder därmed som nära kopplad till lantbrukarnas ekonomiska handlingsutrymme.

En central analytisk skillnad mellan Gotland och Öland är därmed inte graden av sårbarhet i sig, utan hur sårbarheten är rumsligt och organisatoriskt placerad. På Öland är sårbarheten främst kopplad till att ön är integrerad med fastlandet genom Ölandsbron. Bron minskar känslan av isolering i vardagen, men skapar samtidigt ett starkt beroende av en enskild transportlänk. Ölands livsmedelsproduktion framstår därför som nära sammanvävd med fastlandets förädlings- och distributionssystem. Detta innebär att det lokala handlingsutrymmet snabbt begränsas om bron eller transportflödena störs, särskilt eftersom centrala funktioner som slakt och mejeri i stor utsträckning finns utanför ön.

Gotland präglas i stället av en mer uttalad ö-logik. Färjeberoendet gör isoleringen mer konkret och närvarande i aktörernas föreställningar om kris. Detta tycks bidra till att beredskap i högre grad diskuteras som en del av vardaglig planering och lokal identitet. Samtidigt innebär Gotlands större lokala förädlingskapacitet inte att ön är mindre sårbar. Snarare flyttas flaskhalsen från primärproduktionens beroende av fastlandets förädling till förädlingsledens beroende av export, bränsle, vatten och färjetrafik. Gotland har därmed större lokal kapacitet att bearbeta livsmedel, men denna kapacitet är fortsatt beroende av externa flöden för att fungera över tid.

Med Giddens begrepp kan skillnaderna förstås som att lantbrukarnas agens formas av olika strukturella villkor. På Gotland gör den geografiska isoleringen sårbarheten mer konkret, vilket tycks bidra till en starkare lokal beredskapsmedvetenhet och social resiliens. På Öland innebär Ölandsbron i stället en tät integration med fastlandet, där beroendet av externa flöden blir mer

normaliserat i vardagen. Empirin visar därmed att skillnaden mellan öarna inte främst handlar om graden av sårbarhet, utan om hur livsmedelssystemets beroenden är organiserade och var flaskhalsarna uppstår. Jämförelsen visar därför att fysisk ö-karaktär i sig inte avgör livsmedelsberedskapens styrka. Det centrala är snarare hur produktion, transporter, förädling och ansvar organiseras inom livsmedelssystemet.

Avslutande diskussion

Sammanfattningsvis pekar den teoretiska analysen på att livsmedelsberedskapen på Sveriges stora öar fångas i ett djupt strukturellt och normativt glapp. Baserat på studiens empiriska material framträder en bild av att det formella beredskapsarbetet i hög grad bygger på en top-down-styrning, där en robust lokal försörjningsförmåga förutsätts samtidigt som fredstida regelverk och hygienprocesser antas kunna upprätthållas även under krisförhållanden. Eftersom detta livsmedelssystem emellertid har vuxit fram ur en slimmad och internationellt beroende just-in-time-logik, förefaller aktörernas reella handlingsutrymme kraftigt begränsat av teknisk sårbarhet, byråkrati och svaga ekonomiska incitament. Den kriskapacitet på Gotland och Öland som framträder i empirin vilar därmed till stor del på en informell social resiliens och ett pragmatiskt lokalt handlande. Det är en beredskap som är inbyggd i den lokala ö-identiteten, där producenterna uppvisar både agens och pragmatisk handlingsförmåga att omförhandla fredstida rutiner och prioriteringar vid en allvarlig samhällsstörning. Om den svenska livsmedelsberedskapen på öarna ska kunna förflyttas från teori till praktik krävs en utveckling där det formella systemets top-down-krav harmoniseras med den verklighet och den pragmatiska resiliens som existerar hos lantbrukarna ute på fältet.

Studien visar därmed att lantbrukare och andra relevanta aktörer uppfattar sin roll som central för att upprätthålla livsmedelsproduktionen under kris, men att deras möjligheter att göra detta i hög grad begränsas av externa beroenden och strukturella förutsättningar. Hanteringen av dessa begränsningar bygger i praktiken främst på lokal problemlösningsförmåga, egna resurser och informella samarbetsstrukturer.

Studien visar samtidigt att detta glapp tar sig olika uttryck på Gotland och Öland. På Gotland framträder beredskap som en mer närvarande del av vardagen, där färjeberoendet och den geografiska isoleringen bidrar till en starkare lokal beredskapsmedvetenhet och en tydligare ö-mentalitet. På Öland är livsmedelssystemet mer integrerat med fastlandet genom Ölandsbron, vilket minskar känslan av isolering i vardagen men samtidigt skapar ett omfattande beroende av externa förädlings- och transportflöden. Skillnaden mellan öarna handlar därmed inte främst om graden av sårbarhet, utan om hur sårbarheten organiseras och upplevs i praktiken.

Resultaten indikerar därmed att svensk livsmedelsberedskap inte enbart kan förstås som en fråga om produktionsvolym eller självförsörjningsgrad. Minst lika avgörande är relationen mellan lokalt handlingsutrymme, ekonomiska

förutsättningar och statlig styrning. Studien bidrar därför med en fördjupad förståelse för hur livsmedelsberedskap i praktiken formas i samspelet mellan formella strukturer och lokal agens. Detta blir särskilt tydligt på geografiskt avgränsade områden som Gotland och Öland, där beroenden av transporter, energi och externa flöden synliggör livsmedelssystemets inneboende spänning mellan effektivitet och robusthet.

Referenser

- Allt på Öland. (u.å.). *Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap*.
https://alltpaoland.se/artiklar/varldsarvet-sodra-olands-odlingslandskap/#google_vignette [2026-05-11]
- Alvehus, J., Eldén, S., Wästerfors, D. & Öhlin, S. (2025). *Metodboken. Att tänka, undersöka, analysera och skriva på samhällsvetenskapliga grunder*. Första uppl. Lund: Studentlitteratur AB.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2018). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 4e [omarbetade och aktualiserade] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Borgholms kommun. (u.å.). *Djur och lantbruk*. <https://www.borgholm.se/djur-och-lantbruk/> [2026-05-06]
- Christopher, M. (2016). *Logistics & supply chain management*. 5th ed. Harlow: Pearson Education Limited.
- Eriksson, C. (2018). *Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv: sårbarheter och lösningar för ökad resiliens*. MSB.
- Folke, C. (2016). Resilience (Republished). *Ecology and Society*, 21(4), art44.
<https://doi.org/10.5751/ES-09088-210444>
- Giddens, A. (2003). *Sociologi*. 3. omarb. uppl.. Lund: Studentlitteratur.
- Gotland Grönt Centrum. (2025). *Nulägesanalys: Hur mår Gotlands mat- och livsmedelssystem?* <https://grontcentrum.se/wp-content/uploads/Nulägesanalys-Gotland-2025.pdf>
- Jordbruksverket. (2025). *Jordbruksstatistisk sammanställning 2025*. Jönköping: Jordbruksverket.
- Jordbruksverket. (2024). 529 hektar bruna bönor odlas i Sverige. *Jordbruket i siffror*.
<https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2024/08/21/529-hektar-bruna-bonor-odlas-i-sverige/> [2026-05-10]
- Jordbruksverket. (2021). *Jordbruket på Öland. Jordbruket i siffror*.
<https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2021/08/12/jordbruket-pa-oland/> [2026-05-11]
- Lantbrukarnas riksförbund (LRF). (2025). *Gotlands gröna näringar*.
<https://www.lrf.se/regioner/gotland/gotlands-grona-naringar/> [2026-04-27]
- Livsmedelsföretagen. (2025). *Recept för resiliens: En rapport om varför torka, pandemi och kriget i Ukraina inte märkts på svenska tallrikar – och vad svenska livsmedelsföretag gör och behöver för att stärka livsmedelsberedskapen*. Livsmedelsföretagen. <https://www.livsmedelsforetagen.se/nyheter/recept-for-resiliens-10-atgarder-for-att-starka-sveriges-livsmedelsberedskap/> [2026-04-01]

- Livsmedelsverket. (2016). *Gotland utan transporter – kommer maten att räcka?* [Rapport]. Uppsala: Livsmedelsverket.
- Livsmedelsverket. (2023). *Livsmedelskontroll vid kris och höjd beredskap*. Uppsala: Livsmedelsverket.
- Livsmedelsverket. (2026). *Klimat- och sårbarhetsanalys för Livsmedelsverket*. L 2026 nr 04. Uppsala: Livsmedelsverket.
- Livsmedelsverket och Jordbruksverket. (2025). *Livsmedelsförsörjningen i siffror. Nyckeltal och indikatorer (NIL 2025)*. Uppsala & Jönköping: Livsmedelsverket & Jordbruksverket.
- Länsstyrelsen Gotlands län. (2018). *En regional mat- och livsmedelsstrategi för Gotland 2016–2025*. Visby: Länsstyrelsen Gotlands län.
- Länsstyrelsen Kalmar län. (u.å.). *Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap*. <https://www.lansstyrelsen.se/kalmar/besoksmal/varldsarvet-sodra-olands-odlingslandskap.html> [2026-05-11]
- Milestad, R., Öhlund, E. & Marklund, C. (2025). *Livsmedelsberedskap – vad menar vi?* FOI-R--5799--SE. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).
- Måsbäck, K., Netz, J., Rylander Eklund, A. & Elmquist, M. (2025). *Jakten på hållbar beredskap i svensk livsmedelsförsörjning*. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Oxford Research. (2024). *Omvärldsanalys inför Livsmedelsstrategi för Kalmar län 2.0*. Stockholm: Oxford Research AB på uppdrag av Region Kalmar län.
- Regionfakta. (2026). *Gotlands län*. <https://www.regionfakta.com/gotlands-lan/> [2026-05-08]
- Region Kalmar län. (2016). *Växande värde: Livsmedelsstrategi för Kalmar län 2016–2025*. Kalmar: Region Kalmar län.
- RISE (Research Institutes of Sweden). (2026). *Svensk livsmedelsförsörjning går från just in time till just in case*. <https://www.ri.se/sv/totalforsvar-och-krisberedskap/forsorjningsberedskap/berattelse/svensk-livsmedelsforsorjning-gar> [2026-04-27]
- SCB. (2026). *Folkmängd efter region, civilstånd, ålder och kön. Statistikdatabasen*. https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0101_BE0101A/FolkmangdDistriktCKM/ [2026-04-27]
- SCB. (2026). *Landareal i kvadratkilometer efter region och år. Statistikdatabasen*. https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_MI_MI0810_MI0810A/Landareal/table/tableViewLayout1/ [2026-04-27]
- Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA) m.fl. (2024). *Om krisen eller kriget kommer till Sveriges lantbruksföretagare*. Uppsala: SVA.
- Tillväxt Gotland. (2026). *Lantbruk*. <https://tillvaxtgotland.se/branscher/lantbruk/> [2026-05-02]
- TTELA. (2013). *Öland mjölkttäast i landet. TTELA*. <https://www.ttela.se/nyheter/oland-mjolkttatast-i-landet.9f7bf2a3-71c0-4cde-ac47-f29c3421e496> [2026-05-10]

Bilaga 1 – Intervjuguide offentliga aktörer

Syfte: Fånga det formella ansvaret, byråkratin och synen på regelverk kontra pragmatism.

Inledande:

- Kan du kort beskriva din roll och hur du arbetar med livsmedelsberedskap på ön?

Sårbarhet & Scenario:

- Om vi utgår från ett scenario där ön isoleras i upp till tre månader (störningar i el, vatten, diesel och transporter/bro/färja) – vilka ser ni som de absolut största flaskhalsarna för livsmedelsförsörjningen?
- Hur ser planeringen ut för prioritering av resurser (t.ex. diesel och reservkraft) till livsmedelssektorn i en sådan kris? Finns det garantier för specifika gårdar eller slakterier?

Top-down vs. Bottom-up (Regelverk):

- Lantbrukare påtalar ofta att fredstida lagstiftning (t.ex. djurskydd och extremt strikta hygienkrav) måste frångås i en kris för att de ska kunna förse befolkningen med mat. Hur ser ni på balansen mellan livsmedelssäkerhet/smittskydd och krasst överlevnadsbehov i en kris?

Ansvar & Handlingsutrymme:

- Hur är ansvaret fördelat mellan er som myndighet och den enskilde lantbrukaren/företagaren när en kris väl slår till?
- Vissa lantbrukare upplever att byråkratin kring beredskapsstöd (t.ex. för att köpa dieseltankar) är för långsam och tungrodd. Hur arbetar ni för att underlätta och utöka företagets praktiska handlingsutrymme?

Bilaga 2 – Intervjuguide lantbrukare

Syfte: Fånga den praktiska verkligheten, den gräsrotsbaserade agensen och den sociala resiliensen.

Inledande:

- Berätta kort om din gård. Vilken typ av produktion bedriver du och hur stor är den?

Sårbarhet & Scenario:

- Om vi leker med tanken att färjorna/bron stängs ner och vi får enorma störningar i el, vatten och diesel under tre månader - vad är det allra första som stannar i din produktion och hur snabbt sker det?
- Hur ser ditt beroende av yttre insatsvaror ut i dagsläget (foder, gödsel, medicin)? Hur länge klarar du dig på det du har hemma?

Resiliens & Agens:

- Vad känner du är din absolut största styrka på gården i dag? Har du gjort några specifika investeringar för kriser (t.ex. eget elverk, extra dieseltank)?
- Om du inte kan skicka dina djur till slakt, eller mjölken till mejeriet – hur agerar du då? Skulle du (rent praktiskt) kunna ställa om och sälja maten direkt till öborna, eller se djuren som ett "levande lager"?

Samverkan & Handlingsutrymme:

- Hur fungerar grannsamverkan runtomkring dig? Om krisen kommer, har ni pratat om att dela resurser (traktorer, brunnar, foder) med varandra?
- Känner du att du får det stöd du behöver från staten, kommun och regionen, eller förväntas du lösa beredskapen helt på egen hand?

Bilaga 3 – Intervjuguide livsmedelsföretag

Syfte: Undersöka logistikberoende, systemets "just-in-time"-natur och ekonomiska skyddsnät.

Inledande:

- Kan du kort beskriva anläggningens roll i öns livsmedelskedja? Hur mycket stannar på ön och hur mycket går till fastlandet?

Sårbarhet & Scenario:

- Givet tre månaders kris med störningar i el, vatten och transporter: Var brister det först för er anläggning?
- Om färjan/bron stänger blir ni snabbt fulla i era lager. Hur fort måste ni stoppa intaget från lantbrukarna (dvs. sluta hämta djur/mjolk)?

Handlingsutrymme & Lagstiftning:

- Er verksamhet (särskilt slakt) kräver enorma mängder vatten och el för kyla och hygien. Om dessa resurser sinar, hur ser er plan ut för att överhuvudtaget kunna fortsätta producera säker mat lagligt?
- Finns det någon möjlighet för er att ställa om produktionen för att exempelvis förse skolor, äldreomsorg och den lokala befolkningen på ön med mat?

Ekonomi (Resiliens):

- Om produktionen stannar och lantbrukarna måste kassera mjolk eller hålla kvar slaktdjur- finns det mekanismer/avtal hos er för att kompensera dem ekonomiskt (dvs. fungerar ni som en ekonomisk krockkudde)?

Bilaga 4 – Intervjuguide LRF

Syfte: Fånga helhetsbilden av näringens ekonomiska utmaningar och glappet mellan myndighet och lantbrukare.

Inledande:

- Hur arbetar ni på LRF rent konkret med livsmedelsberedskapsfrågan för era medlemmar på ön i dag?

Helhetsbild av sårbarhet & Resiliens:

- Vilka anser ni är de absolut största sårbarheterna för lantbruket på ön (Öland/Gotland) vid en långvarig kris?
- Hur mycket anser ni att lantbrukets pressade ekonomi och lönsamhet begränsar lantbrukarens faktiska förmåga (handlingsutrymme) att bygga upp beredskap (t.ex. genom lager och reservkraft)?

Top-down vs. Bottom-up:

- Upplever ni att det finns ett "glapp" mellan myndigheternas byråkratiska förväntningar på beredskap och den praktiska, ekonomiska verkligheten ute på gårdarna?
- Många lantbrukare pratar om att de i krig måste frångå strikta regler kring djurskydd och hygien för att säkra maten, medan myndigheterna säger att lagen gäller. Hur ser LRF på denna krock mellan lagstiftning och krispragmatism?

Framtid & Lösningar:

- Vad är den enskilt viktigaste åtgärden som politiker eller myndigheter behöver göra nu för att stärka öns livsmedelsberedskap i praktiken?

Publicering och arkivering

JA, jag, Alma Sebyhed har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

JA, jag, Petra Bjerregaard Pettersson har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.